

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

BIBLIOGRAFIA ARNALDIANA RECENT (1994-1996)

INTRODUCCIÓ

L'abril del 1994, coincidint amb la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», vaig publicar una guia bibliogràfica (la fitxa de la qual és al capdavant d'aquesta introducció) sobre aquest eminent metge i pensador català. Després de tres anys d'estudis arnaldians molt fructífers¹, cal actualitzar-la. En un sol any, el 1994, van veure la llum pública importants estudis sobre Arnau de Vilanova. Els reculls d'escrits arnaldians de Miquel Batllori i Juan A. Paniagua són un fet excepcional. Però, sense moure'ns del 1994, també hem de parlar dels dos volums de les actes de la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova» –trobada que reuní a Barcelona especialistes d'arreu del món– i d'edicions d'obres, estudis monogràfics, etc. Gràcies, en part, a l'impuls que representaren aquestes publicacions acabades d'esmentar, els anys 1995 i 1996 també han estat molt fèrtils. L'objectiu d'aquest butlletí és, doncs, aplegar bibliografia arnaldiana dels anys 1994-1996².

He classificat els estudis per apartats temàtics: el primer conté «Reedicions i reculls d'estudis»; el segon, les actes de la «I Trobada»; el tercer, notícies de manuscrits i edicions d'obres d'Arnau; el quart, estudis monogràfics; en el cinquè, una mena de calaix de sastre, hom hi trobarà algunes presentacions divulgadores, estudis relatius al context i altres referències generals al nostre autor. En l'interior de cada apartat, si no

---

1. Hom pot trobar notícies bibliogràfiques sobre les publicacions arnaldianes dins l'*Arxiu de Textos Catalans Antics*: 13 (1994) 597-599; 14 (1995) 557-559; 15 (1996) 774-777; 16 (1997) 677-681. També *Medioevo Latino. Bollettino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIV* sol dedicar algunes pàgines a informar dels estudis arnaldians: XIV (1993) 63-68; XV (1994) 62-64; XVI (1995) 44-45; XVII (1996) 39-40.

2. Aquest butlletí bibliogràfic no pretén d'ésser exhaustiu, ni ho podria pretendre. Probablement algunes publicacions periòdiques corresponents a l'any 1996 encara han de sortir. Sabedor, doncs, de les limitacions d'aquestes pàgines, me n'excuso prèviament.

Des d'aquestes línies voldria agrair a Josep Perarnau la seva generositat i el seu interès. Gràcies de tot cor per les fitxes bibliogràfiques i els estudis que ha posat al meu abast!

s'indica el contrari, les fitxes són ordenades per ordre cronològic i, després, d'autors. Normalment després de cada fitxa bibliogràfica hi ha un resum, més o menys breu segons el cas, i a vegades, en nota a peu de pàgina, la indicació d'alguna recensió. Unes breus conclusions, un apèndix amb les referències bibliogràfiques d'estudis arnaldians anteriors a l'any 1994 que he conegut després de la publicació de la Guia bibliogràfica i l'índex de noms completen el treball.

I.— Jaume MENSA I VALLS, *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994, 175 pp.³

Formen el llibre 751 fitxes (719 de numeració seguida, vint-i-vuit amb número i lletra, i quatre del *post scriptum*), distribuïdes en sis capítols (d'estudis bibliogràfics, de fonts, de biografies i estudis biogràfics, de llistes d'obres espirituals, de manuscrits i edicions d'obres espirituals, i de presentacions generals i divulgadores) i tres apèndixs (sobre estudis i edicions d'obres mèdiques, la polèmica escatològica, i el *post scriptum*). Les fitxes són precedides d'alguns comentaris introductoris. Les taules d'obres d'Arnau, d'autors i la general clouen el llibre.

1. REEDICIONS I RECLUS D'ESTUDIS

II.— Miquel BATLLORI, *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme (Obra completa III)*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Biblioteca d'Estudis i Investigacions 20), València, Tres i Quatre, 1994, XVI i 446 pp.⁴

L'any 1933, Miquel Batllori començà d'interessar-se per Arnau de Vilanova. De llavors ençà, ha publicat una vintena d'estudis sobre Arnau de Vilanova, aplegats ara en aquest volum. Després d'unes paraules inicials de Giuseppe Tavani, glossant el vesant medievalista i més concretament arnaldista de Batllori, traduïdes al català per Josep Solervicens, *Pròleg: Miquel Batllori, medievalista i arnaldista*, VII-XV, trobem una primera secció d'articles, 1. *Trajectòria personal*, de caràcter biogràfic. El primer, 1.1. *La pàtria i la família*, 3-37, fou escrit inicialment en castellà (ara traduït al català

---

3. Recensió de Jaume de Puig dins *RCatT* XX/1 (1995) 207-208; de Francesco Santi dins *Arxiu de Textos Catalans Antics (=ATCA)* 13 (1994) 426-427; de Bernardino de Armellada dins *Collectanea Franciscana* 66 (1996) 322-323; d'Agustí Boadas dins *Archivo Ibero-Americano* LVI (1996) 472-473, i, en català, dins *RCatT* XXI/2 (1996) 485-487. Notícia bibliogràfica de Mikel de Epalza dins *Índice Histórico Español* 32 (1994) 111; d'E. Manning dins *Bulletin de Théologie ancienne et médiévale* XVI (1995) 221; i de Francesco Santi dins *Medioevo Latino* XV (1994) 63.

Voldria agrair al P. Bernardino de Armellada el fet d'haver-me indicat en la seva recensió quatre fitxes bibliogràfiques —extretes de «los últimos cincuenta años de nuestra Bibliographia Franciscana», p. 323— que jo no coneixia.

4. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 15 (1996) 774-775.

per Josep Solervicens) en col·laboració amb Joaquim Carreras i Artau⁵ i publicat dins la revista *Analecta Sacra Tarraconensia* (=AST) 20 (1947) 5-57. L'article, motivat per l'estudi de M. René Verrier, *Arnaud de Villeneuve (v. 1240-1311)*, Leiden, E. J. Brill, 1947, que argumentava l'origen occità d'Arnau, defensa, sobretot amb documentació (en les pàgines 47-73 transcriu vint-i-un documents) i amb una anàlisi de la llengua i les obres d'Arnau, el seu origen català. Un segon article, 1.2. *El parentiu amb Joan Blasi a través de la documentació de Marsella*, 75-126 (també traduït del castellà per Josep Solervicens i publicat inicialment dins AST 21 [1949] 75-119), transcriu onze documents de Marsella (88-126) que havien servit de base a Verrier i els estudia: els metges provençals Joan i Ermengol Blasi eren certament, com havia argumentat Verrier, parents d'Arnau de Vilanova, però, afegeix Batllori, per banda de la seva dona, Agnès Blasi. També el tercer estudi, 1.3. *La connexió amb Itàlia 1267?-1276?*, 127-146 (traducció d'Enric Casassas Figueres de l'original *Arnau de Vilanova en Italie, 1267?-1276?*, publicat dins AST 23 [1950] 83-101), està relacionat amb Verrier, en aquest cas amb un segon volum titulat *Études sur Arnaud de Villeneuve, 1240 (?) -1311*, Leiden, E. J. Brill, 1949. Verrier, acceptant l'autenticitat del pseudo-arnaldia *Breviarium practicae*, feia Arnau de Vilanova deixeble del napolità Giovanni de Casamicciola i professor, més tard, ell mateix a Nàpols. Batllori posa en dubte les tesis de Verrier.

La segona secció, com ens indica el títol, 2. *La producció escrita*, és dedicada a l'obra d'Arnau. En l'apartat 2.1. *Obres teològiques*, trobem tres estudis. El primer, a) *Escrits espirituals*, 151-177, és la introducció a les obres catalanes, editades a Barcelona l'any 1947⁶. El segon, b) *El «Tractatus quidam in quo responderetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de adventu Antichristi», i l'«Expositio super 24m Capitulum Mathei»*, 179-212, publicat dins AST 28 (1955) 45-70, amb el títol *Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova*, presenta aquestes obres, descriu l'únic manuscrit que les ha conservades (Roma, AGOC, III, Varia 1 [antic A.O.III.556]) i en dona alguns fragments, especialment de la primera. Batllori suposa que realment són d'Arnau de Vilanova. Aquest segon article es clou amb una nota complementària, *Noves dades biogràfiques extretes del «Tractatus»*, que és la traducció del text, corregit i revisat, *Nuevos datos biográficos sobre Arnaldo de Vilanova*, publicat dins *Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 8 (*Actas del XV Congreso internacional de historia de la medicina*, I), Madrid 1956, pp. 235-237, i reeditat dins Miquel Batllori, *Temas de varia historia*, *Anthropos. Suplementos* 23, Barcelona 1990, pp. 24-25. El tercer, c) *Versions italianes medievals*, 213-231, és l'estudi que precedí les versions italianes d'algunes obres d'Arnau, *Les versions italianes me-*

5. Sobre Joaquim Carreras i Artau, gran arnaldista i company d'estudis arnaldians del P. Batllori, vegeu: *Centenari Joaquim Carreras i Artau (1894-1994)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1994, amb apartats dedicats a *Semblança de Joaquim Carreras i Artau*, pp. 5-14; *Joaquim Carreras i Artau (Girona 1894 - Tiana, 1968). Nota biogràfica*, pp. 31-38; *Bibliografia de Joaquim Carreras i Artau*, pp. 39-48; *Bibliografia sobre Joaquim Carreras i Artau*, p. 49, obra tots ells de Pere LLUÍS FONT. Vegeu també Joan VERGÈS XIFRA, *Cent anys del professor Joaquim Carreras i Artau* dins *Revista de Girona* 167 (novembre-desembre 1994) 30-33.

6. Arnau DE VILANOVA, *Obres catalanes. Volum I. Escrits religiosos*. A cura del P. Miquel BATLLORI, Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU, membre de l'I.E.C. (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A 53-54), Barcelona, Editorial Barcino, 1947, 257 pp.

dievals d'obres religioses de mestre Arnau, dins *Archivio Italiano per la Storia della Pietà* 1 (1951) 397-410. En un segon apartat, 2.2. *Obres mèdiques*, 233-257, trobem la introducció a l'edició catalana d'obres mèdiques⁷.

La secció tercera tracta de «3. *Comentaris a obres arnaldianes*». Com en l'anterior, trobem articles sobre «3.1. *Obres teològiques*». El primer, a) *Arnau de Vilanova, antiscolàstic*, 261-272, és la traducció catalana de Josep Solervicens de l'original francès, *Arnau de Vilanova anti-scholastique d'après les textes catalans et italiens*, dins *Scholastica ratiōne historico-critica instauranda. Acta Congressus scholastici internationalis Romae anno sancto MCML celebrati*, Roma, Pontificium Athenaeum Antonianum, 1951, pp. 568-581 (i després, en part, dins *Vuit segles de cultura catalana a Europa*). El segon, b) «*Ço que ara s'és descobert en la província de Toscana*». *Aclariment d'un passatge obscur del «Raonament d'Avinyó»*, 273-278, fou publicat dins *Estudis Romànics* 2 (1949-1950) 165-170 i dins Miquel Batllori, *Temas de varia historia, Anthropos. Suplementos* 23, Barcelona 1990, pp. 24-25. Després d'aquests dos articles de tema teològic en trobem un tercer de mèdic: 3.2. *Obres mèdiques: fonts dels Regiments de Sanitat*, 279-283, que és la traducció catalana, refosa, de dues comunicacions: *El «Regimen sanitatis» de Arnau de Vilanova*, dins *Actas de la Academia Científico-Deontológica de la Hermandad de San Cosme y San Damián de Palma de Mallorca* 1 (1944-1945) 6-8; i *Entorn de les fonts dels «Regiments de sanitat» d'Arnau de Vilanova*, dins *Actes del I Congrés Internacional d'Història de la medicina catalana (Barcelona-Montpeller, 1-7 de juny de 1970)*, Barcelona, 1971, pp. 153-154. Ambdós foren reeditats dins Miquel Batllori, *Temas de varia historia, Anthropos. Suplementos* 23, Barcelona 1990, pp. 28-29.

La secció quarta conté un sol estudi, 4. *Orientacions bibliogràfiques*, 285-299. És la traducció, de Josep Solervicens, de les *Orientaciones bibliográficas para el estudio de Arnau de Vilanova*, publicades dins *Pensamiento* 10 (1954) 311-323.

La cinquena secció aplega estudis que interrelacionen Ramon Llull i Arnau de Vilanova. El primer, 5.1. *Llur relació amb la filosofia i les ciències orientals del segle XIII*, 303-319, és la traducció ja apareguda dins *A través de la història i la cultura*, Montserrat, Publicacions de l'Abadia, 1979, pp. 15-35, de l'original italià *Raimondo Lullo e Arnaldo da Vilanova ed i loro rapporti con la filosofia e con le scienze orientali del secolo XIII* presentat al *Convegno internazionale, 9-15 aprile 1969*. Tema: *Oriente e Occidente nel Medioevo: Filosofia e scienze* i publicat l'any 1971 en les actes. El segon, 5.2. *Profecies sobre la Croada pervivents a Barcelona l'any 1520*, 321-324, havia vist la llum pública dins *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, València, Universitat de València, 1975, pp. 257-259, i dins *A través de la història i la cultura*, pp. 279-282. I el tercer, 5.3. *La difusió de llurs textos*, 325-344, és la traducció, de Josep Solervicens, de *El pseudo-Lull y Arnau de Vilanova. Notas de manuscritos italianos*, dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 28 (1942) 441-458.

La secció sisena, 6. *L'arnaldisme*, aplega dos articles sobre la pervivència d'obres i idees d'Arnau de Vilanova. El primer, 6.1. *Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, 347-363, publicat originàriament

7. Arnau de Vilanova, *Obres catalanes, II. Escrits mèdics*. A cura del P. Miquel Batllori, Pròleg de Joaquim Carreras i Artau, membre de l'I.E.C. (Els Nostres Clàssics, Col·lecció A 55-56), Barcelona, Editorial Barcino, 1947, 276 pp.

dins *Mediterraneo medievale: Studi in onore di Francesco Giunta*, Boveria, Mannelli-Catanzaro, Rubbettino editore, 1989, pp. 89-105, havia estat objecte de diverses reedicions i refoses. El segon, 6.2. *Un carteig erudit sobre l'autenticitat del «Breviarum practicae» al segle XVIII*, 365-389, formà inicial part de *Records de Llull i Vilanova a Itàlia*, dins AST 10 (1934) 11-43.

Finalment la secció setena, formada de quatre «notes crítiques». La primera, [1] *Els textos espirituals en llengua grega*, 393-397, després d'explicar les tasques de la comissió arnaldiana, creada l'any 1948, per l'Institut d'Estudis Catalans per promoure l'edició crítica dels escrits espirituals d'Arnau de Vilanova, se centra en el manuscrit grec, de Sant Petersburg, Antiga Biblioteca Imperial, CXIII, i dona la primera part del text Θύγατεο, μέλλετε, εἰδέναι. Originàriament havia sortit dins *Quaderni ibero-americani* 2 (1949-1954) 358-361. La segona, [2] *Un opuscle inèdit*, 397-406, és la traducció catalana, acompanyada d'un estudi, de l'obra anterior. Havia estat publicada amb el títol «Θύγατεο, μέλλετε, εἰδέναι». *Opusculum Arnaldi de Vilanova nondum editum*, dins «*Miscellanea Melchor de Pobladora*», I, Roma, Institutum Historicum O.F.M. Cap., 1964, pp. 215-223. La tercera, [3] *Advertiment al lector en l'edició de l'«Expositio super Apocalypsi»* (*Brussel·les i Barcelona, 1971*), 406-410, és una nota prèvia a Arnaldi de Villanova, *Expositio super Apocalypsi*. Cura et studio Ioachimi Carreras i Artau, cooperantibus Olga Marinelli Mercacci et Iosepho M. Morató i Thomàs (Scripta Spiritualia I), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1971, pp. XXI-XXIV. La darrera, [4] *Joaquim Carreras i Artau i l'arnaldisme*, 410-414, aplega sis recensions de treballs arnaldians de Joaquim Carreras.

Tanquen el llibre la *Nota editorial*, 415-416; les *Sigles i Abreviatures*, 417-418; l'*Índex onomàstic*, 419-443; i el *general*, 445-446.

III.— Raoul MANSELLI, *Scritti sul Medioevo*, Roma, Bulzoni, 1994, 527 pp.⁸

Formen aquests *Scritti sul Medioevo* vint-i-un articles. Vint foren publicats entre els anys 1954 i 1985 i un romangué inèdit fins ara. Tres d'aquests estudis són dedicats a Arnau de Vilanova. El primer, *Arnaldo da Villanova e i papi del suo tempo tra religione e politica*, 329-349, sobre la relació d'Arnau de Vilanova amb els diferents pontífexs, fou publicat originàriament dins *Studi Romani* VII (1959) 146-161, i dins *Clio* 9 (1973) 324-342. El segon, *L'Apocalisse e l'interpretazione francescana della storia*, 371-387, sobre el sentit de la història, comú a Arnau de Vilanova i a altres autors del mateix context cultural i espiritual, formà part del llibre de W. Lourdaux i D. Verhelst, *The Bible and Medieval Culture* (Mediaevalia Lovaniensia I/VII), Lovaina 1979, pp. 157-170. I el tercer, inèdit, *La politica religiosa di Federico III d'Aragona*, 478-481, estudia els consells espirituals que Arnau de Vilanova donà a Frederic de Sicília i de quina manera foren portats a la pràctica a Sicília.

8. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins ATCA 16 (1997) 679.

IV.– Juan Antonio PANIAGUA, *Studia Arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, Fundación Uriach, 1994, 507 pp.

Després de la *Presentación*, 9-39, on l'autor repassa els molts anys que ha dedicat a l'estudi d'Arnau de Vilanova, i d'una *Nota previa*, 43-48, per a justificar la selecció d'estudis que formen el llibre, trobem la reproducció –en alguns casos amb revisions, notes i *corrigenda*, però respectant, amb un sistema de doble numeració, la paginació i tipografia originals– dels quinze *studia arnaldiana* que formen el llibre. El primer, I. *El Maestro Arnau de Vilanova, médico*, 49-143, segona edició corregida de l'original publicat a València en 1969, reconstrueix la vida d'Arnau de Vilanova (51-63) i la seva obra mèdica (65-143), dividida en l'«obra de Montpeller» (77-98) i la resta (99-131). El segon, II. *Maître Arnau de Vilanova paradigme de la Médecine Universitaire Médiévale*, 145-156, comunicació al *Colloque International d'Histoire de la Médecine Médiévale*, tingut a Orleans en 1985, presenta l'obra mèdica d'Arnau en el seu context biogràfic i de l'època. Segueix un tercer estudi, III. *La obra médica de Arnau de Vilanova. I: Introducción y fuentes*, 157-210, aparegut l'any 1959 dins el volum onzè de l'*Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica*, en el qual, després d'una introducció general a Arnau de Vilanova (159-167), l'autor se centra en la seva obra mèdica: documentació (168-171), manuscrits (171-176), edicions parcials i generals (176-201), amb apèndixs sobre «una edició general fallida» (202-203), «la figura de Arnau en las ediciones generales de sus obras» (203-205) i la «censura inquisitorial de las ediciones generales de las obras de Arnau de Vilanova» (205-208). El quart, IV. *La Patología General en la obra de Arnaldo de Vilanova*, 211-284 –*Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* 1 (1949) 49-119–, reconstrueix la patologia general d'Arnau de Vilanova a base, principalment, de l'*Speculum medicinae*. Paniagua tracta de la divisió de la medicina, dels conceptes de salut i malaltia, de la classificació de les malalties i de les seves causes i símptomes, i del seu diagnòstic i pronòstic. El cinquè, V. *Arnau de Vilanova médico escolástico*, 285-303, publicat dins *Asclepio* XVIII/XIX (1966-1967) 517-532, és un estudi de l'obra mèdica arnaldiana, especialment de la montpellerina, des de la perspectiva escolàstica: Arnau seria «un genuino representante de la ciencia medieval, tal como se cultivaba y enseñaba en las recientes Universidades europeas» (287). El sisè, VI. *Arnau de Vilanova, Maître-régent à l'École de Médecine de Montpellier*, 305-316 –*Actes du 110e Congrès National des Sociétés Savantes*, París 1985, pp. 57-66–, es planteja la relació d'Arnau amb l'escola de medicina de Montpeller: primer com a estudiant, després com a professor i finalment com a conseller del papa en les disposicions de l'any 1309. El setè, VII. *L'Arabisme à Montpellier dans l'œuvre d'Arnau de Vilanova*, 317-325, publicat originàriament dins *Comptes rendus du XVIe Congrès International d'Histoire de la Médecine (Montpellier, 1958)*, Brussel·les 1959, pp. 163-169, i dins *Le Scalpel* 117 (1964) 631-637, té per objectiu «examiner dans ces écrits [és a dir, les obres d'Arnau] les références à la médecine arabe qui faisait à cette époque la conquête des milieux savants de la Chrétienté» (319). El vuitè, VIII, *Las traducciones de textos médicos hechos del árabe al latín por el Maestro Arnau de Vilanova*, 327-334, aparegut originàriament dins les *Actas del XXVII Congreso Internacional de Historia de la Medicina (Barcelona, 1980)*, I, Barcelona 1981, pp. 321-326, tracta de les traduccions arnaldianes del *Liber Galieni de rigore et tremore* i del *De viribus cordis* d'Avicenna. Indica la possibilitat que Arnau també podria ésser el

traductor del *De lege* d'Hipòcrates i del *Liber Albuzele*. El novè, IX, *El «Regimen sanitatis ad Regem Aragonum» y otros presuntos regímenes arnaldianos*, 335-383, és la introducció a l'edició de la versió castellana –de Jerónimo de Mondragón, 1606–, Saragossa 1980, pp. 31-77: manuscrits, edicions, altres regimina sanitatis en el corpus arnaldià, el seu context... El desè, X, *Abstinencia de carnes y medicina*. (El «*Tractatus de esu carniū*» de Arnau de Vilanova), 385-410, –*Scripta Theologica* 16 (1984) 323-346– és un estudi monogràfic sobre el *De non esu carniū*, «dedicado a la defensa de la norma de absoluta exclusión de la carne como alimento, establecida en la Orden cartujana» (388), amb una combinació d'arguments mèdics i teològics. L'onzè, XI, *El opusculum «Contra calculum» de Arnaldo de Vilanova*, 411-421, aparegut dins les *Actas del Segundo Congreso Español de Historia de la Medicina* (Salamanca, 1965), I, Madrid 1966, pp. 103-111, és un article sobre l'obra indicada en el títol des del punt de vista de l'autoria. Conclusió: «hay indicios suficientes para aceptarla» (421). El dotzè, XII, *La psicoterapia en las obras médicas de Arnau de Vilanova*, 423-437 –*Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 15 (1963) 3-15–, comenta les nocions relacionades amb la psicoteràpia que hom troba en l'obra mèdica arnaldià. El tretzè, XIII, *Arnaldo de Villanova: «Cautelas de los médicos»*, 439-447, aparegut dins *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina* I (1949) 367-373, traducció al castellà amb una nota prèvia d'aquestes cauteles, qui sap si arnaldianes. El catorzè, XIV, *Notas en torno a los escritos de Alquimia atribuidos a Arnau de Vilanova*, 449-464 –*Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 11 (1959) 406-419–, és una monografia global sobre les obres alquímiques atribuïdes a Arnau. El darrer, XV, *Cronología de los hechos conocidos de la vida de Arnau de Vilanova*, 465-481 –*Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 11 (1959) 420-432–, presenta els fets de la vida d'Arnau en el context dels esdeveniments generals de l'època.

Arrodoneixen el llibre la *Fe de erratas*, 483-485; la *Relación de Publicaciones histórico-médicas del Prof. Juan A. Paniagua*, 487-493; i l'*Índice onomástico*, 495-507.

V.– José M. POU Y MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*. Estudio preliminar de Albert HAUF I VALLS, Alacant, Instituto de Cultura «Juan Gil-Albert», Diputación Provincial, 1996, 745 pp.

Reedició d'aquesta obra cabdal del P. Pou (publicada originàriament, durant els anys 1918-1925, dins *Archivo Iberio-Americano*, després en forma de llibre a Vic l'any 1930, i darrerament a Madrid en 1991). El segon capítol, *Arnaldo de Vilanova y Fadrique, rey de Sicilia*, 147-233, presenta la biografia de l'autor català, els seus escrits i la seva relació amb Frederic de Sicília i els espirituals franciscans. Hi ha transcripcions de textos arnaldians i del Concili de Tarragona de 1318. Un estudi d'Albert Hauf (9-112) comenta la temàtica del llibre i l'actualitza amb les darreres aportacions.

2. I.A «I TROBADA INTERNACIONAL D'ESTUDIS SOBRE ARNAU DE VILANOVA»

VI.— *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, I. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, 425 pp.; i dins *ATCA* 13 (1994) 5-412⁹.

A més de la *Presentació*, 5-6; de la *Crònica de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, 9-22, de Jaume de Puig i Oliver, amb la informació relativa a les circumstàncies de la trobada, al desenvolupament i mètode de treball, els resums de les aportacions de cada sessió (de Jaume de Puig, Juan A. Paniagua, Giuliana Camilli i Joseph Ziegler) i una petició, que els participants en la trobada adreçaren a l'Institut d'Estudis Catalans, demanant que «reemprengué la continuació de l'edició de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova» (21); de la *Taula de citacions bíbliques*, 409-411, de la *Taula de fons manuscrits i documentals*, 413-414, i de la *Taula de persones i títols anònims*, 415-424, formen el volum cinc articles i un qüestionari.

El primer estudi, de Josep Perarnau i Espelt, *Problemes i criteris d'autenticitat d'obres espirituals d'Arnau de Vilanova*, 25-103, ofereix: a) la llista dels tractats arnaldians autèntics segons la *Protestatio facta Perusii*, la *Praesentatio facta Burdegaliae*, el manuscrit Vaticanus latinus 3824, la sentència de Tarragona (1316) i les llistes de llibres de l'inventari (1311 i 1318) (pàgines 25-46); b) un intent de clarificació de cinc tractats problemàtics (46-94), i c) una reflexió sobre els criteris (interns) d'autenticitat (94-103). El segon estudi, de Jaume Mensa i Valls, *Sobre la suposada paternitat arnaldiana de l'«Expositio super Apocalypsi»: anàlisi comparativa d'alguns temes comuns a aquesta obra i a les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova*, 105-205, confronta en el terreny dels criteris interns l'*Expositio apocalypsis* amb les obres polèmiques autèntiques. Jaume de Puig i Oliver, *Unes prediccions pseudo-arnaldianes del segle XV. Edició i estudi*, 207-285, edita en text llatí i català, a doble columna, les prediccions dels manuscrits 490 de la Biblioteca de Catalunya i II/3096 de la Biblioteca del Palau Reial de Madrid (ambdós còdexs hi són descrits: 208-219 i 220-225). El quart estudi, de Gian Luca Potestà, *Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del Pastore Angelico. Gli scritti di Arnaldo di Vilanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani*, 287-344, estudia el *Tractatus quidam...* i l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei*, obres conservades en còpia única en el manuscrit III, varia I, de l'Arxiu General dels Carmelites, Roma (amb l'elenc de les obres concernents Arnau de Vilanova que conté: 290-292) i n'exposa el contingut. Segons l'autor, aquestes dues obres, de paternitat arnaldiana, documenten una «svolta» en el pensament d'Arnau: el *Tractatus quidam...* representa «una sorta di atto finale di una vicenda ereticale» (337); el punt central de la «vicenda» seria l'anunci de la imminent vinguda de l'Anticrist; en l'*Expositio...* «lo sguardo si concentra sulla fase in corso, sulle aspre persecuzioni patite dagli "amici

9. Recensió d'Eusebi Colomer dins *ATCA* 14 (1995) 333-341; d'Agustí Boadas dins *RCatT* XXII/2 (1996) 485-487, i en castellà, dins *Archivo Ibero-Americano* LVI (1996) 472-473; i de Bernardino de Armellada dins *Collectanea Franciscana* 66 (1996) 320-322.

della povertà evangelica' e sulle prospettive di un miracoloso capovolgimento della loro situazione grazie all'avvento del pastore angelico» (337). Finalment Francesco Santi, *Note sulla fisionomia di un autore. Contributo allo studio dell'«Expositio super Apocalypsi»*, 345-376, planteja la possibilitat que l'autor de l'*Expositio Apocalypsis* podria ésser Gerard de Bolonya.

Els organitzadors de la trobada van demanar, especialment a qui havia presentat algun estudi relacionat amb l'autenticitat d'obres espirituals dubtoses, de respondre per escrit una sèrie de preguntes sobre les qüestions tractades. Les *Respostes al questionari*, 377-408, tenen, així, un valor especial, de síntesi, de conclusió. Serà bo, doncs, que les resumim.

1. La primera pregunta es refereix als criteris externs i concretament demana si l'arquetipus del manuscrit de l'Arxiu General dels Carmelitans de Roma té el mateix valor que les llistes ofertes per documents contemporanis a Arnau. Jaume Mensa fa notar que l'actual còdex és molt tardà i que no hi ha base per a afirmar l'existència d'un manuscrit antígraf d'Arnau de Vilanova. Josep Perarnau arriba a la conclusió que «el manuscrit de l'Archivio Generale dei Carmelitani de Roma, III, Varia I, de cap manera no es pot comparar amb els manuscrits arnaldians més primitius; el seu antígraf (si és que existí, cosa que no sembla), de cap manera no fou obra d'Arnau de Vilanova; el fons documental que hi fou copiat, que hom diria constituït tant per fascicles independents com per fulls escadussers, també es podia trobar a Roma procedent de Sicília» (383).

2. La segona pregunta té com a objecte l'*Expositio Apocalypsis*: és d'Arnau de Vilanova? En cas contrari, qui en podria ésser l'autor? Segons Jaume Mensa, els criteris interns i externs d'autenticitat mostren que l'obra no és d'Arnau de Vilanova. L'autor seria un teòleg, d'orde regular, relacionat amb Sant Víctor de Marsella, que coneixia les conviccions d'Arnau. Pel que fa a la primera part de la pregunta, Josep Perarnau afirma: 1) Que l'atribució de l'*Expositio Apocalypsis* a Arnau de Vilanova es basa en l'encapçalament del Vat. lat. 5740 (els altres tres manuscrits ara coneguts i els altres de què en tenim notícia són anònims). Aquest manuscrit, però, ha falsejat l'atribució i el títol (*Expositio super Apocalypsi per Expositio Apocalypsis*). Un altre detall: el sistema de datació tampoc no coincideix amb el que Arnau de Vilanova havia utilitzat a Marsella dos anys abans. 2) Que no és possible que l'encapçalament del Vat. lat. 5740 fos el bo i els altres tres manuscrits ometessin el nom de l'autor com a conseqüència de la condemna dels anys 1316 i 1318, ja que: a) la condemna de 1318 només afectava els «libros theologicos in vulgari», no els escrits en llatí com l'*Expositio Apocalypsis*; b) la condemna de Tarragona de 1316 no esmenta per a res l'*Expositio Apocalypsis*; c) a més dels tres exemplars ara conservats que no atribueixen l'obra a Arnau, tampoc no la hi atribuïen l'exemplar de la biblioteca d'Arnau, el dels beguins de València i l'antígraf tortosí de l'actual Vat. lat. 1305; d) «Pretendre que la no atribució és [...] una desviació de la pretesa atribució arnaldiana primitiva, significa que hom pot demostrar que eren posteriors al 1318» (385) els exemplars esmentats en el punt «c»; e) les diferències entre l'encapçalament del Vat. lat. 5740 no es redueixen únicament a l'atribució arnaldiana, ans n'hi ha d'altres: el títol i la frase atributiva de l'obra a Jesucrist; f) que les diferències entre el Vat. lat. 5740 i l'Ottob. lat. 536 són pertot arreu. Les lectures d'aquest darrer còdex fan suposar que és més pròxim a l'original. 3) Que l'elaboració de l'*Expositio Apocalypsis* hauria coincidit amb els anys de la polèmica, però «allò que el text de l'*Expositio Apocalypsis* traeix i tradueix del seu autor i de la seva vivència personal en aquells moments és absolutament contraposat a allò que traeixen i tradueixen

de llur autor, Arnau de Vilanova, les obres autèntiques» (386). 4) Que *regula* significa coses diferents en l'*Expositio Apocalypsis* i la *Philosophia catholica et divina*. Cal tenir en compte que l'*Expositio...*, on hi ha exposats també tretze principis hermenèutics, no empra la paraula *regula*. 5) A tall d'arguments *ad hominem*, cal: a) preguntar-se, «si el coneixement de la trajectòria biogràfica i de les obres d'Arnau de Vilanova és considerada argument d'autenticitat» (387), tenint en compte que aquest coneixement no compareix enlloc de l'obra en qüestió, no caldria treure'n la conseqüència lògica que no és d'Arnau?, b) considerar que si el *Tractatus quidam...* degué ésser escrit abans del 24 d'agost de 1305 pel fet que en aquesta data Climent V acceptés de sotmetre al judici de la Seu Apostòlica les obres escatològiques escrites fins aquell moment, tampoc l'*Expositio Apocalypsis* no pogué ésser escrita per Arnau després d'aquesta data. Quant a la segona part de la pregunta, Josep Perarnau assenyalava «vers un monjo de Sant Víctor de Marsella, llenguadocià o provençal, i súbdit del comte de Provença» (388). Gian Luca Potestà creu que l'*Expositio Apocalypsis* és d'Arnau: a) en un dels quatre manuscrits l'obra és atribuïda a Arnau. La caiguda del nom d'Arnau en els altres seria explicable per la condemna dels seus escrits. El fet de la datació a Sant Víctor de Marsella és un element a favor de l'autoria arnaldiana, car Arnau hi tenia relacions; b) l'obra era a la biblioteca d'Arnau; c) el nombre de les «regulae» esmentades en l'*Expositio Apocalypsis* coincideix amb les «regulae» de l'*Expositio...*; d) hi ha citacions de textos profètics «cari ad Arnaldo»: *Liber de Flore*, *Horoscopus*. Quant a la comparació dels criteris interns, Potestà assenyalava que els canvis entre les obres polèmiques i l'*Expositio Apocalypsis* són explicables per una «svolta», produïda els anys 1304-1305 en ocasió del viatge a Itàlia: «da "nunzio" dell'Anticristo, egli diviene araldo della riforma della Chiesa e del papa angelico» (391). Així, doncs, «risulta vano cercare rapporti» (391) entre l'*Expositio Apocalypsis* i els tractats polèmics. Finalment Potestà indica que *Expositio Apocalypsis* i *Expositio...* comparteixen una mateixa manera de veure els esdeveniments finals i assenyalava dos textos paral·lels de la *Confessió de Barcelona* i l'*Expositio Apocalypsis*. Caldria comparar l'*Expositio Apocalypsis* amb les obres arnaldianes postpolèmiques.

3. Quant al *Tractatus quidam...*, Jaume Mensa creu que hi ha dos problemes diferents per bé que relacionats: el de la data i el de l'autor. La data no pot ésser anterior a 1305, car hauria estat inclosa en el Vat. lat. 3824, i difícilment anterior a 1309-1310, ja que l'obra respon a acusacions adreçades contra Arnau de Vilanova en aquesta època. Quant a la paternitat, cal tenir en compte que el manuscrit no és atribuït a Arnau de Vilanova; sí que són arnaldians, certament, alguns fragments; hi ha diferències d'estil amb les obres autèntiques. Josep Perarnau recorda que l'obra no és atribuïda a Arnau en el manuscrit carmelità. Assenyalava també l'alteritat entre Arnau de Vilanova i l'autor del *Tractatus quidam...* («denuntians») i afirma que no pot ésser escrit per Arnau després del 24 d'agost de 1305 (les seves obres estaven sotmeses al judici de la Seu Apostòlica) ni abans (és demostrable que en 1305 Arnau no tenia «la més remota idea que ell en fos l'autor», 396). Segons Perarnau la hipòtesi «perusina» plantejada durant la trobada no lliga tots els caps, car: a) en 1304-1305 la polèmica no és cosa passada i en canvi hi ha un ús sistemàtic dels temps verbals passats, b) alguns adjectius amb què fou acusat Arnau, i als quals respon l'obra, són posteriors a aquestes dates. Perarnau planteja una hipòtesi alternativa: Sicília. Arnau hi porta les seves obres, seria explicable en aquell context la referència a Ramon Llull; a Sicília hi havia persones que coneixien bé Arnau, a Sicília finalment tindrien sentit les acusacions de «fantasticus»,

«catalanus», «somniator». G.L. Potestà defensa en canvi l'autoria arnaldiana amb els arguments següents: correspondència amb els escrits polèmics; citacions d'obres d'Arnau i d'escrits profètics «a lui cari» (398); coneixement íntim de la vida d'Arnau; el mateix Arnau féu servir alguna vegada l'expressió «denuntians» en tercera persona per a referir-se a si mateix. Quant a la datació, no sembla que sigui posterior a 1305 (no serien explicables les crítiques a les autoritats ni és pensable que volgués encendre de nou la polèmica) ni anterior al juliol de 1304.

4. Quant a la data de l'*Expositio*... Jaume Mensa es remet a les observacions de la pregunta anterior. Coneixent només el resum de l'obra, afirma no tenir arguments per a no acceptar la paternitat arnaldiana de l'obra. Fa notar, però, algunes expressions sospitoses: «Església carnal», «sentit carnal i literal», «tertius status saeculi». També Josep Perarnau manifesta la seva estranyesa davant l'expressió «tercio statu ecclesie sive mundi» i espera que l'«edició del text proporcionarà més elements de judici» (400). Gian Luca Potestà, també a l'espera de l'edició del text, creu que «l'opera vada senz'altra considerata di Arnaldo» (400): a ell és atribuïda en l'únic manuscrit conegut, Arnau en posseïa tres còpies, hi ha citacions d'escrits arnaldians i textos profètics només citats per ell, existeixen punts de contacte amb obres arnaldianes anteriors. L'obra ha d'ésser datada entre el conclave de Perusa (1304-1305) i l'elecció de Climent V.

5 i 6. Quant al *Conflictus iudaeorum* i al *Tractatus contra passagium ad partes ultramarinas*, Josep Perarnau s'até, ja que no s'han plantejat nous arguments, a l'opinió favorable manifestada en el seu estudi *Problemes i criteris d'autenticitat*...

7. A la pregunta *Hi ha criteris interns d'autenticitat d'obres arnaldianes i, en cas afirmatiu, quins?* Jaume Mensa respon que els criteris interns esdevenen importants quan els externs no permeten d'atribuir una obra a Arnau de Vilanova. Fa la distinció entre criteris «materials» o «idees objectivades» i criteris «formals», de procediment o d'estil. Els segons li semblen especialment útils «perquè no solen ésser objecte de control directe de la voluntat» (402). Josep Perarnau divideix la seva resposta en dues parts, l'una negativa i positiva l'altra. Part negativa: 1) Que una obra sigui d'Arnau en l'inventari no vol dir que ell en sigui l'autor; 2) Coincidència d'idees no equival a coincidència d'autors; 3) El problema de l'autenticitat arnaldiana dels escrits problemàtics consisteix a preguntar-se «si Arnau de Vilanova és materialment la mateixa persona que l'autor» (403) de les dites obres. Part positiva: 1) Ni l'evolució ni la diversitat de gèneres literaris no pot suplir la manca de demostració d'autenticitat. Hom constata en les obres arnaldianes canvis i gèneres literaris diferents dins, però, d'una «coherència bàsica» (405), que exclouria contradiccions; 2) La pressuposada «svolta» de 1304-1305 es basa en dues obres problemàtiques i així, doncs, només s'hauria demostrat el canvi, la «svolta», si aquelles obres realment fossin d'Arnau, «quod est demonstrandum». La veritable «svolta» s'hauria produït segons Josep Perarnau amb la *Philosophia*...: Arnau deixa les «disquisicions escolàstiques» i es dedica mitjançant una «ars» a promoure la veritat del cristianisme. Per a Joseph Ziegler l'ús d'un llenguatge impregnat de lèxic i exemples provinents de la medicina pot ésser un criteri intern auxiliar.

8. Sobre les profecies editades per Jaume de Puig, Jaume Mensa afirma que no hi ha cap dubte sobre la seva no-autenticitat. També Josep Perarnau; però, a més, es pregunta: 1) si és un sol text o més d'un (elaborat a base d'afegits), 2) qui era el comentarista o comentaristes, 3) quina era la intencionalitat política.

9. Francesco Santi afegí una nova pregunta: «Se pare plausibile o almeno accettabile l'idea che nel "corpus" medico arnaldiano ci siano autore, editore (propagatore), attore,

ispitatore». Partint de les obres espirituals, Jaume Mensa creu que és útil de preguntar-se pels diferents possibles nivells de participació en una obra, però «això no ha de treure sentit i valor a la pregunta sobre l'autenticitat d'algunes obres de l'autor català» (408).

VII.— *Actes de la I Trobada Iternacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, II. Edició a cura de Josep PERARNAU (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials XIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, 319 pp.; i dins *ATCA* 14 (1995) 3-306¹⁰.

Després de la *Presentació*, 5, trobem el primer estudi, de Juan Antonio Paniagua titulat *En torno a la problemática del «corpus» científico arnaldiano*, 9-22: és una reflexió sobre els problemes d'autoria de les obres mèdiques. Paniagua assenyala uns criteris interns: «contenido doctrinal fielmente galénico», «exposición sobria y escueta que va procediendo, de ordinario, por sucesivas dicotomías», «equilibrio entre la teoría y la práctica», «frecuente esclarecimiento, mediante ejemplos concretos, de las reglas generales aducidas», «discreta mención de autores, casi siempre referida a Galeno, menos a Hipócrates y a los clínicos árabes, con desprecio de los latinos y oposición frontal y, a veces, violenta con respecto a Averroes» (14). En les pàgines 20-22 trobem les obres mèdiques d'Arnau, o a ell atribuïdes, classificades en «obras ciertamente auténticas», «obras de atribución dudosa» amb la distinció «con presunción de autenticidad» i «con sospecha de ser apócrifas», «obras seguramente apócrifas» i, també, «obras restituidas a sus verdaderos autores». Lluís Garcia Ballester, en l'estudi *Hacia el establecimiento de un «canon» de las obras médicas de Arnau de Vilanova*, 23-29, després de recordar els criteris interns –i de concretar-ne alguns– i la classificació de les obres mèdiques proposada per Paniagua en l'article anterior, se centra en les aportacions del «projecte Arnau» (és a dir, el projecte d'edició crítica de les obres mèdiques). Un apartat *Nuevos niveles en las características de la producción médica atribuida a Arnau*, 27-28, distingeix entre les «obras inspiradas en su pensamiento y/o redactadas aprovechando material arnaldiano» i les «obras dictadas por Arnau, pero redactadas por amanuenses, probablemente estudiantes, y no revisadas personalmente por él». Lluís Garcia Ballester, Fernando Salmón i Eustaquio Sánchez Salor, *Tradición manuscrita y autoría: sobre la posible autenticidad del comentario de Arnau de Vilanova al «De morbo et accidenti» de Galeno*, 31-74, estudien l'autenticitat arnaldiana del comentari al *De morbo et accidenti* de Galè. El comentari és atribuït a Arnau en l'únic manuscrit conservat (ms 781 de la Universitat de Cracòvia). Després de descriure l'obra galènica i els comentaris realitzats per autors més o menys contemporanis d'Arnau, tracten directament de l'autoria del comentari atribuït al metge català: sembla que no és d'ell, però qui sap si és una reelaboració, almenys en part, dels seus comentaris de classe al *De morbo et accidenti*, feta per un altre professor de Montpeller. Caldren noves recerques. Michael R. McVaugh, *Two texts, one problem: the authorship of the «Antidotarium» and «De venenis» attributed to Arnau de Vilanova*, 75-94, planteja la hipòtesi que els dos tractats esmentats en el títol, per bé que no fossin obra escrita directament per Arnau, podrien ésser una reelaboració feta per l'aragonès «Petrus Cellarius» a

10. Recensió d'Agustí Boadas dins *RCatT* XXI/2 (1996) 485-487, i, en castellà, dins *Archivo Ibero-Americano* LVI (1996) 472-473; de Bernardino de Armellada dins *Collectanea Franciscana* 66 (1996) 320-322 i d'Enric Casassas dins *ATCA* 16 (1997) 499-504.

base de material arnaldità i d'altres fonts. Michela Pereira, *Arnaldo da Villanova e l'alchimia. Un'indagine preliminare*, 95-174, reconstrueix l'estat de la qüestió sobre el corpus alquímic atribuït a Arnau. L'autora, a més de la bibliografia moderna, té en compte els diferents testimonis i fonts. Completen l'estudi cinc apèndixs –alguns amb transcripcions de textos–: 1) la llista d'obres alquímiques atribuïdes a Arnau (135-149); 2) la llista d'obres del Barb. lat. 273; 3) sobre l'«elixir e profezie» (157-164), amb la col·laboració de Chiara Crisciani; 4) sobre la destil·lació del vi (164-171); i 5) sobre «Arnaldo e Lullo nella leggenda» (172-174). L'article de Giuliana Camilli, *Il «Rosarius philosophorum» attribuito ad Arnaldo da Villanova nella tradizione alchemica del Trecento*, 175-208, tracta monogràficament de l'obra indicada en el títol: estat de la qüestió (175-179), manuscrits (179-186) i anàlisi de l'obra (186-208), amb transcripcions de textos. Els manuscrits són de la segona meitat del segle XIV. El text o és anònim o és atribuït a Arnau: «in due testimoni su tre (presi sincronicamente) il testo risulta anonimo» (207). Eusebi Colomer i Pous, *L'antropologia en els escrits espirituals d'Arnau de Vilanova*, 209-226, reconstrueix les bases antropològiques del pensament arnaldità, des d'una perspectiva cronològica i sistemàtica alhora. El coneixement de Déu i l'espiritualisme són dos temes destacats. L'estudi de Dianne M. Bazell, «*De esu carniunum*»: *Arnald of Villanova's defence of carthusian abstinence*, 227-248, posa de manifest la contribució d'Arnau com a metge en una controvèrsia sobre la pràctica cartoixana de no menjar carn. El *De non esu carniunum* és una obra alhora mèdica i espiritual. Joseph Ziegler, *Arnau de Vilanova: a case-study of a theologizing physician*, 249-303, fa una mena de retrat d'Arnau des de la perspectiva del substracte de coneixements mèdics que posseïa: aquest substracte mèdic explica, almenys en part, la seva forma de fer i d'expressar-se en l'àmbit espiritual. Ara bé, és Arnau de Vilanova un cas únic de «theologizing physician» o el representant d'un fenomen general?

Clouen el llibre tres taules: *Taula de citacions bíbliques*, 305-306; *Taula de fons manuscrits i documentals*, 307-309; *Taula d'autors i d'obres anònimes*, 309-318.

Sobre el desenvolupament de la «I Trobada...» i les seves aportacions, a més de la crònica diguem-ne oficial, de Jaume de Puig, publicada dins les *Actes...*, I, 9-22, hom pot veure:

VIII.– J[aume] M[ENSA], *Vers una comprensió integral de l'obra d'Arnau de Vilanova: La «I Trobada Internacional d'estudis sobre Arnau de Vilanova»*, dins l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia VI* (1994 [1995]) 243-244¹¹.

Informació sobre les diferents sessions de la trobada, la seva temàtica i les ponències presentades.

IX.– Jaume DE PUIG, *Encontre internacional d'estudis sobre Arnau de Vilanova*, dins *Serra d'Or* 425 (1995) 382-383.

Presentació general de la trobada i de les seves aportacions als estudis arnaldians.

---

11. Resum de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 677.

3. MANUSCRITS I EDICIONS D'OBRES D'ARNAU DE VILANOVA

a) *Manuscripts i obres espirituals*

X.— Francesco SANTI, *Teologia per immagini e mistica. Le tre denunce di Marsiglia di Arnaldo da Villanova ed altri punti per una macchina metaforica*, dins *Immagini del Medioevo. Saggi di cultura mediolatina*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1994, pp. 233-255¹².

Transcripció de les tres denúncies de Marsella que Arnau de Vilanova va presentar al bisbe de Marsella a base del còdex Vat. lat. 3824 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana amb indicació d'algunes variants del segon manuscrit que conté aquesta obra, Arlès, Bibliothèque municipale, 97 —còpia moderna del manuscrit vaticà— (242-250). L'edició va acompanyada d'un estudi previ (233-242) i una reflexió final sobre la «imagine in teologia» (250-255).

XI.— Francesco SANTI, *Due nuovi manoscritti parigini del «De adventu Antichristi» di Arnaldo de Villanova*, dins *Filologia mediolatina. Rivista della Fondazione Ezio Franceschini* II (1995) 279-291¹³.

Notícia i descripció dels manuscrits de la Biblioteca Nacional de París, lat. 3708 (segle XIV)¹⁴, i del núm. 241 de la Bibliothèque Mazarine, també de París, amb el *Tractatus de tempore adventus antichristi*. L'autor formula dues hipòtesis: «i codici del *De adventu Antichristi* più antichi si presentano anepigrafi non solo per una esigenza di difesa rispetto alla condanna subita [...], ma perché essi si prestano ad un uso in ambienti tra loro molto differenti, non sempre caratterizzati da tratti di radicalismo religioso» (290). Segona hipòtesi o temàtica que planteja: «Ci si può domandare se ci siano ragioni precise per le quali questo volume [el de la Mazarine] [...] sia finito nella biblioteca di un ambasciatore francese, e si recorderà allora che Bernard McGinn ha già rilevato come la diffusione nell'aristocrazia veneziana di testi profetici gioachimiti e pseudogioachimiti sia da legare alla congiuntura politica» (291).

XII.— Josep PERARNAU I ESPELT, *Fragments catalans del «De helemosina et sacrificio» d'Arnau de Vilanova*, dins *ATCA* 15 (1996) 400-405.

Identificació i edició de quatre fragments del text català original (perdut) del *De helemosina et sacrificio* i publicació d'un cinquè que versemblantment també pertany a una obra (de les perdudes) d'Arnau de Vilanova. Aquests fragments foren inclosos en una obra, d'autor anònim que pertanyia a la casa reial en temps de Joan I, intitulada en el segle passat pel seu editor Pròsper de Bofarull i Mascaró *Sentencias morales*.

12. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 678.

13. *Ibidem*.

14. Vegeu la meua *Guia bibliogràfica* 74.

b) Edicions d'obres mèdiques

XIII.— ARNALDI DE VILLANOVA, *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*. (*Un tractat de dietètica de l'any 1305*). Edició crítica, comentaris i notes a cura d'Anna TRIAS TEIXIDOR, Barcelona 1994, VI i 479 pp.¹⁵

Edició crítica del *Regimen sanitatis* (59-442) a base del manuscrit 123 de l'Arxiu Capitular de València (de la primera meitat del segle XIV). En la introducció, l'autora situa el *Regimen sanitatis* en el seu context sociocultural (1-7), tracta de la seva difusió (7-29) i estructura interna (30-36). En les pàgines 39-47 trobem una breu descripció del manuscrit de València i dels altres cinc còdexs seleccionats per a establir el text. Arrodoneixen l'edició un lèxic (430-442) format bàsicament, però no únicament, amb «termes de botànica, zoologia, substàncies medicinals i alimentàries» (53); la bibliografia (443-460); i tres apèndixs: de manuscrits (trenta-nou entre els llatins, catalans i hebreus) del *Regimen sanitatis* (462-467), edicions (469-473); i els «índexs per capítols» (475-478) de l'edició *princeps* del 1504, de les traduccions catalana i castellana, i de la present.

XIV.— Juan CRUZ CRUZ, *Dietética medieval. El «Régimen de Salud» de Arnaldo de Vilanova*, Pamplona, Seminario de alimentación y cultura, Universidad de Navarra, 1994, 186 pp.¹⁶

Nova edició (61-186), anotada, de la traducció castellana del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* de Jerónimo de Mondragón, de l'any 1606, amb un estudi previ sobre la dietètica en el món medieval (9-53), en general, i sobre l'obra arnaldiana (53-59), en particular.

XV.— ARNALDI DE VILLANOVA, *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*. Ediderunt Luis GARCÍA-BALLESTER et Michael R. McVAUGH et praefatione et commentariis catalanis hispanisque instruxerunt Pedro GIL-SOTRES adiuvantibus Juan A. PANIAGUA et L. GARCÍA-BALLESTER (Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia XI), Barcelona, Universitat de Barcelona i Fundació Raimon Noguera, 1996, 933 pp.

Edició crítica (423-470) del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*, preparada per Luis García-Ballester i Michael McVaugh a base del manuscrit de València, Arxiu de la Catedral, 123, amb una *Introduction to the edition* (419-421) dels editors, la llista d'abreviatures (887-890), la bibliografia (891-904) i els índexs de noms (907-912), de (la majoria de) paraules del *Regimen sanitatis* (913-929) i de còdexs (931-933).

Completa l'edició un extens estudi introductori de Pedro Gil-Sotres, amb la col·laboració de J.A. Paniagua i L. García-Ballester, en castellà (471-885), traduït també al català (15-416). L'estudi és dividit en tres parts. La primera (25-110)¹⁷ és dedicada als

15. Notícia de Rosa Maria Piñol dins *La Vanguardia* (divendres, 23 de desembre de 1994) 50; i recensió d'Eulàlia Duran dins *ATCA* 14 (1995) 331-333.

16. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 679.

17. Dono les referències de la introducció segons la paginació de la traducció catalana.

Regimina sanitatis: fonts, naixement i desenvolupament. La segona (111-394), a *La higiene medieval*: aire i cos humà, exercici, massatges i banys, dietètica, son, residus, emocions, circumstàncies especials. I la tercera (395-416), en concret, al *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova: autenticitat, destinatari, data i lloc de composició i tradició manuscrita i impresa. En les pàgines 405-406 trobem una llista amb indicació de més de seixanta còdexs llatins amb el text complet i una segona llista de disset manuscrits amb text incomplet o resumit; en la pàgina 411, la notícia de tres còdexs amb el text català; i en la pàgina 413, la referència de vuit manuscrits amb versió hebrea.

4. ESTUDIS MONOGRÀFICS

a) *Sobre l'«Arnau espiritual»*

XVI.— MARTÍ DE BARCELONA, *Influència de les prediccions arnaldianes*, dins *Moldilianum* 11 (desembre 1994) 3-8¹⁸.

Transcripció de la lletra –trobadra per Ramon d'Alòs en l'Arxiu Parroquial de Moià i ja publicada per Martí de Barcelona– [anterior, segons Josep Perarnau, al 7 de juliol de 1304, i no de l'«agost del 1305» (5) com proposa l'autor] adreçada a Jaume II, informant-lo de l'esfereïment provocat a Moià per l'anunci apocalíptic, entre altres, d'Arnau de Vilanova. En les pàgines 7-8 (*Apèndix: versió del text medieval en català modern*) trobem una reelaboració més actual del text, de Josep Ruaix.

XVII.— Jaume MENSA I VALLS, *L'«Arxiu de Textos Catalans Antics» i els estudis arnaldians*, dins *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* V (1992-1993 [1994]) 169-174¹⁹.

Presentació dels tres articles amb edició de text, de Josep Perarnau, de les tres «notes i documents», també de Josep Perarnau, del butlletí bibliogràfic de Francesco Santi, i de les quatre recensions (dues de Josep Perarnau, una de Francesco Santi i una altra de Danielle Jacquart) sobre Arnau de Vilanova publicats dins *ATCA* durant els anys 1982-1991. L'article conté també bibliografia arnaldiana de Josep Perarnau i Francesco Santi. Amb aquests estudis, *ATCA* ha esdevingut un punt de referència en els estudis arnaldians i, amb les seves puntuals notícies bibliogràfiques, que en aquells deu anys pugem a dues-centes, una font d'informació de primer nivell.

XVIII.— Jaume MENSA I VALLS, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals*, dins *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* V (1992-1993 [1994]) 263-275.²⁰

Resum de la tesi doctoral *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i els teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argu-*

18. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 15 (1996) 775.

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*.

mentacions defensada en el Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona el 29 de maig de 1993. Hom reconstrueix, a partir de les obres del manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 3824, la polèmica escatològica entre l'autor català, d'una banda, i els professors de París i els dominics (Bernat de Puigcerçós, Joan Vigorós i Martín d'Ateca) de l'altra, i analitza els arguments i les argumentacions utilitzades. Hi ha també un capítol dedicat a les repercussions doctrinals (Joan de París, Nicolau de Lira, Henry of Harclay, Agostino Trionfo, Guiu Terrena, Giovanni Pico della Mirandola).

XIX.— Josep PERARNAU I ESPELT, *Arnau de Vilanova, polemista antijueu a Lleida el 1303?*, dins *RcatT* XIX (1994 = *Pensar en diàleg*. «Miscel·lània en homenatge al prof. Dr. Eusebi Colomer») 109-118²¹.

Arnau de Vilanova podria ésser «el savi cristià que inquietà les conviccions del “qahal” de Lleida amb les raons que reporta en el seu *Responsum* Selomó Abraham ben Adret» (117). La hipòtesi sembla enraonada, car Arnau de Vilanova fou present a Lleida l'any 1303 (i potser també l'estiu de 1305 de camí cap a Bordeus) i aquestes dites raons semblen encaixar amb idees de la *Philosophia*....

XX.— John August BOLLWEG, *Sense of Mission: Arnau de Vilanova on the Conversion of Jews and Muslims*, dins *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, Leiden, Nova York, Colònia, E. J. Brill, 1995, pp. 50-71.

Anàlisi de les propostes d'Arnau de Vilanova sobre la conversió de jueus i musulmans. Segons l'autor, seguint la terminologia suggerida per E. R. Daniel, en una primera etapa, representada per l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*, Arnau de Vilanova s'hauria allunyat dels mètodes dels dominics («de conversió racional») en bé d'una «conversió apocalíptica». En la Informació *espiritual*, en canvi, el model de conversió seria el d'«exemple espiritual».

XXI.— Michael CUSATO, *The Cost of Discipleship in the Early 14 th Century: Arnold of Villanova and the Beguins of Catalonia*, dins *Collectanea Franciscana* 65 (1995) 183-205²².

Estudi de l'espiritualitat arnaldiana en relació amb els beguins catalans en el context dels canvis socials, econòmics i religiosos dels segles XIII i XIV. P. 195: «For from 1305 to 1311, Arnold's writings will insist, with an almost progressive intensity, that the reform of the Church depended upon the practice by every Christian worthy of the name of that quintessential Franciscan virtue: gospel poverty.»

21. *Ibid.* 766.

22. *Ibid.* 679.

XXII.— Manfred GERWING, *Vom Ende der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters. Neue Folge 45), Münster, Aschendorff Verlag, 1996, XXVI i 408 pp.²³

El llibre és format d'una part introductòria (*Inhalt*, III-VIII; *Vorwort*, IX-XIII; *Einleitung*, XIV-XXV); del cos del treball (*Die Auseinandersetzung um die Ankunft des Antichrist*, 2-636); d'una conclusió (637-650). Tanquen el treball les sigles (651-654), la bibliografia (655-700) i l'índex d'autors antics i medievals —amb alguns conceptes importants— (701-708). El cos del treball és dividit en cinc apartats. El primer, *Die Mittelalterliche Welt an der Wende zum 14. Jahrhundert*, 2-25, estudia les característiques generals de l'època, amb un capítol especial dedicat a la Corona d'Aragó. El segon, *Arnald von Villanova: Arzt, Erzieher und Reformator*, 26-75, presenta els trets més importants de la biografia d'Arnau de Vilanova. El tercer, el nucli del llibre, titulat *Die Ankunft des Antichrist nach Arnald von Villanova*, 76-253, té per objecte d'estudi el *De tempore*.... Arnau de Vilanova hauria predit la vinguda de l'Anticrist per a l'any 1378. El quart analitza la resposta (positiva) de Joan de París: *Die «tolerable Lösung» oder: Johannes Quidort von Paris OP und seine Stellungnahme zur Frage nach dem Kommen des Antichrist*, 254-448, i el cinquè (449-636), les (negatives i àdhuc dures) de Peïre d'Alvèrnia, Nicolau de Lira i Guiu Terrena.

XXIII.— Jaume MENSA I VALLS, *¿Fue Arnau de Vilanova un profeta apocalíptico?*, dins *Bulletin de Philosophie Médiéval* XXXVIII (1996) 129-140.

En contrast amb el que afirmen alguns estudis clàssics, Arnau de Vilanova no seria un profeta apocalíptic que tractava follament de vaticinar el futur. El seu anunci de la imminent vinguda de l'Anticrist no s'ha de llegir en clau de futur, ans de present, com un instrument per a promoure una conversió del poble cristià i reformes estructurals.

XXIV.— Jaume MENSA I VALLS, *L'antropologia espiritualista d'Arnau de Vilanova: anàlisi de les obres polèmiques (1297-1305)*, dins *Actes del Simposi Internacional de la Filosofia de l'Edat Mitjana (Vic-Girona, 11-16 d'abril de 1993)*. Edició a cura de Paloma LLORENTE, Agustí BOADAS, Francesc J. FORTUNY, Andreu GRAU i Ignasi ROVIRÓ (Sèrie «Actes» 1) Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 1996, pp. 329-335.

Observacions sobre les dades antropològiques dels textos polèmics d'Arnau de Vilanova. L'espiritualisme arnaldia, d'inspiració dualista i radical, que hom podria sintetitzar en l'expressió «despicere terrena et amare celestia», ocupa un lloc destacat en el seu món mental. Les dades analitzades concorden amb les conclusions a què arribà Josep Perarnau en la introducció a l'edició de l'*Allocutio christini*.

23. Recensió de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 504-507.

b) Sobre l'«Arnau metge»

XXV.— Miguel CORDERO DEL CAMPILLO, *Arnau de Vilanova y la parasitología*. Prólogo del Prof. Dr. J. A. PANIAGUA ARELLANO, León, Universidad de León, Secretariado de Publicaciones, 1994, 188 pp.

Estudi a base de les referències sobre els paràsits que hom troba en les obres mèdiques arnaldianes o pseudo-arnaldianes (com per exemple el *Breviarium Practicae*). El llibre dedica capítols a una *Semblanza de Arnau de Vilanova*, 19-31; *La parasitología en las obras de Arnau de Vilanova*, 33-54; *Protozoosis*, 55-75; *Anélidos*, 77-83; *Artropodosis*, 85-106; *Helminthosis*, 107-177. En les pàgines 179-186 trobem la bibliografia consultada.

XXVI.— Pedro GIL-SOTRES, *Modelo teórico y observación clínica: las pasiones del alma en la psicología médica medieval*, dins *Comprendre et maîtriser la nature au Moyen Âge*. «Mélanges d'histoire des sciences offerts à Guy Beaujouan» (École Pratique des Hautes Études, IVe section. Sciences historiques et philologiques, V, Hautes Études Médiévales et Modernes 73), Ginebra i París, Librairie Droz i Librairie Champion, 1994, pp. 181-204²⁴.

Estudi sobre el concepte «passió de l'ànima» (és a dir, accidents de l'ànima: goig, tristesa, temor i ira –principals–, i vergonya i angoixa –secundaris) en Arnau de Vilanova. En l'*Speculum medicinae*, Arnau de Vilanova tractà de la seva gènesi. Sobre el concepte de «passió de l'ànima», medicina i psicologia filosòfica no coincideixen.

XXVII.— Michael R. McVAUGH, *Petrus Cellerarius discipulus Arnaldi de Villanova*, dins *Comprendre et maîtriser la nature au Moyen Âge*. «Mélanges d'histoire des sciences offerts à Guy Beaujouan» (École Pratique des Hautes Études, IVe section. Sciences historiques et philologiques, V, Hautes Études Médiévales et Modernes 73), Ginebra i París, Librairie Droz i Librairie Champion, 1994, pp. 337-350²⁵.

Pere «Cellerarius» és un personatge proper a Arnau de Vilanova. Algun comentari en manuscrits de l'*Antidotarium* i l'*Speculum medicinae* ho confirmaria. Seria autor d'una part del *De venenis*. En les pàgines 339-350, apèndix amb documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

XXVIII.— Juan Antonio PANIAGUA, *Los «Aforismos de la memoria» del maestro Arnau de Vilanova*, dins *Historia y Medicina en España*. «Homenaje al profesor Luis S. Granjel», Valladolid, Junta de Castilla y León, 1994, pp. 27-33²⁶.

Transcripció del text *Aphorismi de memoria* (29 i ss.) amb una introducció prèvia (27-29). El gènere literari d'aforismes fou molt utilitzat per Arnau de Vilanova.

24. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 678.

25. *Ibid.* 679.

26. *Ibid.* 677.

XXIX.– Ana Maria ALFONSO-GOLDFARB, Maria A. PILEGGI PERASSOLLO, *O universo cultural e científico valenciano durante os séculos XIII e XIV e a contextualização da obra de Arnaldo de Vilanova*, dins *História, Ciências, Saúde – Manguinhos* II/3 (novembre 1995 - febrer 1996) 32-43²⁷.

L'obra mèdica d'Arnau de Vilanova és posada en relació amb el seu context cultural i científic (primer a València, després a Montpeller). En aquest context, especialment el valencià, la cultura àrab hi ocupava un lloc destacat. Gràcies al contacte directe d'Arnau de Vilanova amb les fonts àrabs i a l'equilibri que aconseguí entre teoria i pràctica, esdevingué un autor molt original.

XXX.– Anna TRIAS I TEIXIDOR, *El català en el llatí del «Regimen sanitatis ad Regem Aragonum» d'Arnau de Vilanova*, dins *Miscel·lània Germà Colón 5 (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXII [1996])*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 33-52²⁸.

Després d'una presentació general del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum*, de les circumstàncies de composició, de la seva tradició manuscrita i de les traduccions al català, hebreu i castellà (33-34), l'autora estudia dotze mots catalans llatinitzats i declinats (36-43) i set mots catalans introduïts per la fórmula «vulgariter dicitur» (43-50) presents en l'obra.

c) *Estudis d'alquímia*

XXXI.– Antoine CALVET, *Les «alchimica» d'Arnaud de Villeneuve à travers la tradition imprimée (XVIe-XVIIe siècles). Questions bibliographiques*, dins *Alchimie. Art, histoire et mythes. «Actes du 1er colloque international de la Société d'étude de l'histoire de l'alchimie, Paris, Collège de France, 14-15-16 mars 1991»*. Sous la direction de Didier KAHN et Sylvain MATTON, Paris i Milà, S.E.H.A. i Archè, 1995, pp. 157-190.

Estudi crític del tema indicat en el títol. L'autor defuig qualsevol apriorisme; hom ha d'estudiar cas per cas, obra per obra. Bona informació bibliogràfica.

XXXII.– Antoine CALVET, *Mutations de l'alchimie médicale au XVe siècle. À propos des textes authentiques et apocryphes d'Arnaud de Villeneuve*, dins *Micrologus III* (1995 = *La crisi dell'alchimia*) 185-210.

Després d'exposar «la position officielle» (186-188) sobre la relació d'Arnau de Vilanova amb l'alquímia, posició representada per Juan A. Paniagua, segons la qual les

27. *Ibid.* 677. Michela PEREIRA, *Arnaldo da Villanova e l'alchimia...*, 111, cita –incompletament– un article de Maria A. PILEGGI que no he pogut trobar: *A concepção de mundo de Arnaldo de Vilanova*, dins *Anais do IV Seminário de História da Ciência e Tecnologia da Sociedade Brasileira de História da Ciência*.

28. Notícia bibliogràfica de Jaume de Puig dins *ATCA* 16 (1997) 678.

obres alquímiques atribuïdes a Arnau serien incompatibles amb les obres mèdiques, l'autor estudia a partir d'obres arnaldianes indubtablement autèntiques, com per exemple i bàsicament l'*Speculum medicinae* i l'*Antidotarium*, la «théorie alchimique d'Arnaud de Villeneuve» i revisa alguns conceptes de la medicina arnaldiana («or potable», teories afins al «mercure seul»...) que el porten a proposar que el *Rosarius philosophorum* pogués estar relacionat, no amb les obres escolàstiques de Montpeller, però sí amb una medicina popular, i el *Tractatus de aqua vitae* pogués ésser «una sorte de chaïnon manquant» (209) entre les obres acadèmiques d'Arnau i les alquímiques apòcrifes.

XXXIII.– Giuliana CAMILLI, «*Scientia mineralis*» e «*prolongatio vitae*» nel «*Rosarius philosophorum*», dins *Micrologus* III (1995 = La crisi dell'alchimia) 211-225.

L'objectiu de l'autora, un cop ha presentat l'estat de la qüestió (211-216), és «sviluppare alcune riflessioni utili alla focalizzazione del contesto in cui questo trattato è collocabile, dal punto di vista della tradizione manoscritta come del contenuto» (211). El *Rosarius...*, datable «sicuramente al XIV secolo», podria ésser situat en el mateix context cultural que la *Summa* pseudo-geberiana i el *Testamentum* pseudo-lullian: «a questo punto abbiamo di fronte almeno due termini di riferimento precisi: da un lato la *Summa* pseudo-geberiana, *terminus post quem*; dall'altro il *Testamentum* pseudo-lulliano, e *medium coniungendi*, il *Rosarius* arnaldiano» (220). En les pàgines 221-224, a triple column, trobem textos d'aquestes tres obres.

5. ALGUNES PRESENTACIONS GENERALS I REFERÈNCIES PUNTUALS

a) Presentacions en obres generals i de referència

XXXIV.– José GUADALAJARA MEDINA, *Mesianismo y especulación profética en Arnaldo de Vilanova*, dins *Las profecías del Anticristo en la Edad Media* (Manuales), Madrid, Editorial Gredos, 1996, pp. 195-206.

Exposició de la temàtica apocalíptica d'Arnau de Vilanova en el context de la seva vida i dels grans corrents profètics medievals del Regne d'Aragó.

XXXV.– Leonardo SILEO, *Arnaldo di Villanova*, dins Giulio d'ONOFRIO (dir.), *Storia della Teologia nel Medioevo*, III. *La teologia delle scuole*, Asti, Piemme, 1996, pp. 189-194 i (bibliografia) pp. 218-220.

Després d'una notícia biogràfica (190), l'autor presenta els escrits espirituals d'Arnau de Vilanova (190-191) i, més en concret, el tema de l'Anticrist (191-193). En l'apartat *La «sola Scriptura» e i «theologi philosophantes»* (193-194), Sileo exposa la concepció arnaldiana de la Bíblia i els atacs als tomistes, anomenats per Arnau «teologi philosophantes». En les pàgines 218-220, la bibliografia.

b) *Referències a Arnau de Vilanova en obres sobre el seu context històric, cultural o científic*

XXXVI.– Jole AGRIMI, Chiara CRISCIANI, *Les «consilia» médicaux*, Turnhout, Brepols 1994, 106 pp.

Estudi dels *consilia* com a gènere literari. Els *consilia* són textos monogràfics sobre una determinada malaltia redactats per a satisfer un encàrrec. Arriben a la plenitud en temps d'Arnau de Vilanova.

XXXVII.– Bernard MCGUINN, *Antichrist. Two Thousand Years of the Human Fascination with Evil*, San Francisco, HarperCollins Publishers, 1994. Traducció castellana de Ramón A. Díez ARAGÓN i Mª Carmen BLANCO MORENO amb el títol *El Anticristo. Dos milenios de fascinación humana por el mal*, Barcelona, Buenos Aires, Ed. Paidós, 1997, 413 pp.

En el paràgraf *El Anticristo según algunos teólogos y poetas* (185-186) l'autor es referix a la «controversia teològica sobre el Anticristo que perturbó la vida de la Universidad de París en los primeros años del siglo XIV» (185) que «provocà» Arnau de Vilanova.

XXXVIII.– David ABULAFIA, *The Aragonese Kingdom of Albania: An Angevin Project of 1311-1316*, dins *Mediterranean Historical Review* 10 (1995) 1-13²⁹.

En el context de les negociacions entre Jaume II i els Anjou per introduir una modificació en el Tractat de Caltabellotta trobem (8) una referència a Arnau de Vilanova: una carta de Jaume II a Frederic de Sicília, de l'any 1312, s'hauria retardat per la mort del metge català.

XXXIX.– Jean COSTE, *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303-1311)*. Édition critique, introductions et notes par Jean COSTE (Studi e documenti d'archivio 5), Roma, «L'Erma» di Bretschneider, 1995, pp. 146-147³⁰.

Referència a la polèmica d'Arnau de Vilanova i els professors de París. La polèmica arribà a mans de Bonifaci VIII. En el text d'acusació (1303) a Bonifaci VIII, pàgines 146-147, llegim: «Item quendam librum compositum per magistrum Arnaldum de Villanova, medicum, continemtem sive sapientem heresim, per episcopum Parisiensem, et per magistros theologicæ facultatis Parisiensis reprobatum, damnatum et combustum, et per impsum Bonifatium publice et in pleno consistorio cardinalium similiter reprobatum, condemnatum et combustum, postmodum rescriptum, idem vitium continens, revocavit et etiam approbavit».

29. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997).

30. *Ibidem*.

XL.– Chiara CRISCIANI, *Aspetti della trasmissione del sapere nell'alchimia latina. Un'immagine di formazione, uno stile di commento*, dins *Micrologus* III (1995 = *La crisi dell'alchimia*) 149-184.

En les pàgines 169 i 178 l'autora es refereix a Arnau de Vilanova o a obres d'alquímia a ell atribuïdes per il·lustrar la seva exposició.

XLI.– Alain GUERRAU, *Remarques sur l'arpentage selon Bertrand Boysset (Arles, vers 1400-1410)*, dins *Campagnes médiévales: l'homme et son espace*. «Études offertes à Robert Fossier». Travaux réunis par Elisabeth MORNET, París, Publications de la Sorbonne, 1995, pp. 87-102³¹.

En el ms. 327 de Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, hom fa Arnau de Vilanova autor de dos poemes en vers, segons els quals ell mateix, Arnau, i el rei Robert d'Anjou haurien donat un impuls a l'agrimensura.

XLII.– Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *La cour des papes au XIIIe siècle*, París, Hachette, 1995, pp. 186-187.

Referència a Arnau de Vilanova com a metge de Bonifaci VIII.

XLIII.– Michela PEREIRA, *Teorie dell'elixir nell'alchimia latina medievale*, dins *Micrologus* III (1995 = *La crisi dell'alchimia*) 103-148³².

Diferents referències a l'obra mèdica o al corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova en el decurs d'aquesta anàlisi de les «teorie dell'elixir».

XLIV.– Chiara CRISCIANI, *Alchemy and Medicine in the Middle Ages*, dins *Bulletin de Philosophie Médiévale* XXXVIII (1996) 9-21.

En les pàgines 20-21 l'autora es refereix al corpus alquímic atribuït a Arnau de Vilanova i als intents de clarificació que darrerament s'han fet. Entre aquests, destaquem les aportacions de G. Camilli i M. Pereira a la «I Trobada...»³³.

XLV.– Sylvain GOUGUENHEIM, *La sibylle du Rhin. Hildegarde du Bingen, abesse et prophétesse, rhénane*, París, Publications de la Sorbonne, 1996, pp. 175-176.

Arnau de Vilanova hauria fet ús, en els seus escrits polèmics, de les profecies d'Hildegarda de Bingen.

31. Notícia bibliogràfica de Josep Perarnau i Espelt dins *ATCA* 16 (1997) 680.

32. *Ibid.* 680-681.

33. L'autora anuncia un estudi d'Antoine CALVET a punt d'aparèixer: *Le «Tractatus parabolicus» du pseudo-Arnaud de Villeneuve*.

XI.VI.— Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*. Pròleg de Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, Lleida, Pagès editors, 1996, pp. 432-433.

Durant el setge de Miravet, el comanador de la casa, fra Berenguer de Santjust, demana permís a Jaume II per tal que pugui ésser visitat per Arnau de Vilanova.

PARAULA CONCLUSIVA

Acabem aquest butlletí fent algunes observacions:

a) Ni que només sigui per la quantitat de publicacions aparegudes en el trienni 1994-1996, hom pot adonar-se que els estudis arnaldians viuen un moment dolç. Per a arribar a aquesta conclusió n'hi ha prou de comparar les pàgines bibliogràfiques que les revistes especialitzades solen dedicar a Arnau de Vilanova amb les d'altres autors d'importància semblant. D'altra banda, la variada procedència dels estudis (França, Itàlia, Alemanya, EEUU, Israel, Brasil, etc.) és un símptoma inequívoc de l'interès que desvetlla aquest autor. Ben segur que la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», amb les seves ponències i el debat que ha promogut i promou, ha estat un estímul de primer ordre.

b) Algunes de les publicacions (les reedicions dels estudis de Miquel Batllori i de Juan A. Paniagua, del llibre de Josep M. Pou) recuperen i fan present una bona part de la tradició arnaldista d'aquest segle XX; altres són una clara projecció de futur, amb noves propostes i nous temes de recerca. Sobre la base d'un passat recent fèrtil, hom cerca noves perspectives de futur.

c) Per bé que hi ha presentacions divulgadores d'Arnau de Vilanova, la majoria d'estudis són d'investigació. Hi ha un cert desequilibri, que ja ve de temps passats, entre la recerca i la divulgació. Hom troba a faltar divulgacions d'Arnau de Vilanova que tinguin en compte les darreres recerques i n'ofereixin una imatge versemblant i actualitzada, sense prejudicis ni mitificacions.

d) Com hem vist, la temàtica dels estudis sobre Arnau de Vilanova és variada: descripcions de manuscrits, transcripcions de documents, edicions de textos, recerques biogràfiques, reconstruccions del seu pensament, etc. Ara bé, jo diria que en aquests moments els estudiosos, tant de l'àmbit mèdic i alquímic com de l'espiritual, comparteixen un desig comú prioritari: fixar l'autoria de les obres atribuïdes a Arnau i editar-les críticament.

e) L'edició de l'obra mèdica fa el seu curs: ja han vist la llum pública quasi una desena de volums. De mica en mica també es van aclarint alguns dubtes entorn l'autoria de tractats problemàtics. L'equip format per Lluís Garcia Ballester, Juan A. Paniagua, Michael McVaugh, Pedro Gil-Sotres i altres estudiosos està fent una bona feina. L'edició crítica de les obres mèdiques d'Arnau ja ha deixat d'ésser un simple projecte i s'ha convertit en una realitat. Gràcies al suport de la Fundació Noguera, sembla assegurada la seva culminació.

f) En l'àmbit de l'alquímia, en aquests darrers anys també s'han fet passos importants, com mai no s'havien fet. Si bé els tractats que formen el corpus alquímic atribuït a Arnau probablement no són d'ell, cal explicar la raó de tal atribució. Hom ha començat d'estudiar aquest corpus sistemàticament, des d'una perspectiva evolutiva. Algunes d'aquestes obres, encara inèdites, han vist la llum pública. Calvet, Pereira i

Camilli, entre altres, han fet una bona feina, que ha permès de plantejar adequadament els problemes relatius al corpus alquímic. Augurem un futur molt esperançador.

g) També hi ha hagut progressos en l'àmbit dels escrits espirituals: noves edicions de textos, notícies de manuscrits, estudis monogràfics, etc. Però potser l'aportació més rellevant ha consistit a enfocar sobre bases sòlides el problema de l'autoria dels escrits espirituals dubtosos. La controvèrsia sorgida durant la «I Trobada...» i d'alguna manera polaritzada pels professors Josep Perarnau i Gian Luca Potestà –controvèrsia que hom pot veure reflectida en les *Respostes al qüestionari*– entorn d'algunes obres dubtoses sembla ésser un punt de partença per a solucionar correctament els problemes d'autoria i un estímul per a nous estudis. En aquests moments, però, es fa necessària l'edició crítica de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova; altrament serà difícil de tirar endavant.

h) Un altre camp d'estudi ha estat la interrelació entre els escrits mèdics i els espirituals. Només des d'una comprensió integral de l'obra d'Arnau de Vilanova se superaran dualismes seculars i s'il·luminaran qüestions fins ara fosques.

i) L'ATCA, com ja és habitual amb les seves pàgines sempre obertes als estudis sobre Arnau de Vilanova i amb una completa i puntual informació bibliogràfica, i la «I Trobada...», veritable fòrum de debat i d'intercanvi d'idees, han jugat un paper fonamental en aquesta revifalla d'estudis arnaldians. Esperem, doncs, que l'experiència de la «I Trobada...», valorada tan positivament pels participants i crítics, pugui repetir-se ben aviat.

Jaume MENSA I VALLS
Rambla de Sant Ferran, 52, 1r, 2a
08700 IGUALADA

APÈNDIX: FITXES BIBLIOGRÀFIQUES ANTERIORS A L'ANY 1994³⁴

Informacions bibliogràfiques: 1.– Miquel BATLLORI, *Bulletin bibliographique pour l'histoire de la spiritualité catalane des XIIIe et XIVe siècles*, dins *AST* 27 (1954) 117-123; 2.– Mª Dolores BESPÍN, *Raimundo Lulio y Arnaldo de Vilanova*, dins *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón* VI (1953-1955) 518-519; 3.– Joaüim CARRERAS ARTAU, *Los estudios arnaldianos en Barcelona*, dins *Estudios Lulianos* VI (1962) 328-333; 4.– Joaquim CARRERAS ARTAU, *Nous horitzons en les recerques sobre Arnau de Vilanova*, dins *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* II (1953) 61³⁵.

34. Tal com vaig manifestar en la seva introducció (pàg. 8), la *Guia bibliogràfica* no és ni completa ni exhaustiva. Ara, en ocasió d'aquest butlletí bibliogràfic, sembla ésser un bon moment per a afegir-hi algunes fitxes que llavors no coneixia. Per a classificar-les seguiré epígrafs semblants als de la *Guia bibliogràfica*... A diferència dels apartats anteriors d'aquest butlletí, en l'interior de cada títol les fitxes són ordenades alfabèticament pel nom de l'autor.

35. En realitat, aquestes fitxes de Joaquim Carreras són el resum de dues conferències.

Fonts: 5.– H. BARTHÈS, *Les documents nécrologiques du diocèse de Béziers (XIe-XVIIe siècle)*, Besiers 1988, p. 116³⁶; 6.– *Regestum Clementis Papae V*, Roma, Tipografia Vaticana, 1887, núms. 4417, 4418, 6248, 6273, 8768.

Biografies i context. a) Biografies i estudis biogràfics: 7.– Justo Pastor FUSTER, *Arnaldo de Villanova, ó Vilanova*, dins *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días*, I, València, Imprenta y Librería de José Ximeno, 1827, pp. 303-305; b) Context: 8.– Lydia VON AUW, *Angelo Clareno et les spirituels franciscains*. Thèse présentée à la Faculté de Théologie de l'Université de Lausanne pour obtenir le grade de Docteur en Théologie, Lausana 1952, p. 57; 9.– Lydia VON AUW, *Angelo Clareno et les spirituels italiens* (Uomini e Dottrine 25), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1979, pp. 86-89; 10.– Clifford R. BACKMANN, *Arnau de Vilanova and the Franciscan Spirituals in Sicily*, dins *Franciscan Studies* 50 (1990) 3-29; 11.– Friedrich BAETHGEN, *Der Engelpapst. Vortrag gehalten am 15. Januar 1933 in öffentlicher Sitzung der Königsberger gelehrten Gesellschaft* (Schriften der Königsberger gelehrten Gesellschaft, Geisteswissenschaftliche Klasse 2), Halle, Max Niemayer Verlag, 1933, pp. 95 i 101; 11b.– Annette BASSUT, *Francesc d'Assís i els franciscans en la Catalunya medieval* (Episodis de la Història 289-290), Barcelona, Rafael Dalmau, editor, 1992, especialment, 46-48; 12.– Angelo CLARENO, *Opera*, I. *Epistole*. A cura di Lydia VON AUW (Fonti per la Storia d'Italia 103), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1980, p. LXXXII; 13.– A. COSTA, *Aspetti economici-sociali a Palermo alla metà del Trecento*, dins *Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo*, serie IV, II, classe di Lettere (1978-1979 [1980]) 41-80; 14.– Marino DAMIATA, *Pietà e storia nell'«Arbor Vitae» di Ubertino da Casale*, Florència, Edizioni Studi Francescani, 1988; 15.– P. W. EDBURY, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*, Cambridge 1991; 16.– Tullio GREGORY, *Jean Scot Eriugène et l'histoire de la philosophie*, dins *Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique*, 561 (Laon, 7-12 juillet 1975), París 1977, pp. 377-392; 17.– Tullio GREGORY, *Mundana Sapienza. Forme di conoscenza nella cultura medievale* (Storia e Letteratura. Raccolta di Studi e Testi 181), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1992, pp. 261-274, 219-260, 275-290; 18.– Albert HAUF, *Lectura i coneixement directe dels textos bíblics en llengua vernacla. L'evangelisme d'Arnau de Vilanova (Text i context de l'obra de Sor Isabel de Villena)*, dins G. COLÓN, L. PEÑARROJA, C. TARANCÓN, *Literatura valenciana del segle XV. Joanot Martorell i Sor Isabel de Villena*, València, Generalitat de València, Consell de Cultura, 1991, pp. 98-99; 19.– N. J. HOUSLEY, *The Italian Crusades: The Papal-Angvin Alternance and the Crusades against-Christian Lay Powers*, Oxford 1982, pp. 84-85; 20.– Ruedi IMBACH, *Laien in der Philosophie des Mittelalters. Hinweise und Anregungen zu einem vernachlässigten Thema* (Bochumer Studien zur Philosophie 14), Amsterdam, Verlag B.R. Grüner, 1989, p. 65; 21.– Andreas KIESEWETTER, *Das sizilianische Zweistaatenproblem 1282-1302*, dins *Unità politica e differenze regionali nel Regno di Sicilia*. «Atti del Convegno internazionale di studio in occasione dell'VIII centenario della morte di Guglielmo II, re di Sicilia (Lecce-Potenza, 19-22 aprile

---

36. Montpellier, Arch. Dep. Herault G 59, f. 70v: «... M.CC. secundo (sic) Magister Arnaldus de Villanova magister in medicina constituit obitum pro se et parentibus... in Ecclesia Biterrensens...». Segons Francesco SANTI, *Dal potere...* 265, nota 16, el personatge esmentat seria el nostre Arnau de Vilanova.

1989)». A cura di Cosimo Damiano FONSECA, Hubert HOUBEN, Benedetto VETERE (Saggi e Ricerche XVII), Galatina, Cougedo editore 1992, pp. 247-295; 22.– Robert E. LERNER, *I «prelati» dell'«ecclesia spiritualis»*, dins Agostino PARAVICINI, André VAUCHEZ, *Poteri carismatici e informali: chiesa e società medioevali*, Palerm, Sellerio, 1992, pp. 137-152; 23.– Henri DE LUBAC, *Exégèse médiévale: les quatre sens de l'Écriture*, I-IV, París, Aubier, 1959-1964; 24.– Moisés ORFALI, *La cuestión de la venida del Mesías en un «Responsum» de rabbí ibn Adret al Cahal de Lérida*, dins *Helmántica* XLIII (1992) 203-220; 25.– Moisés ORFALI LEVI, *R. Selomoh ibn Aderet y la controversia judeo cristiana*, dins *Sefarad* XXXIX (1979) 111-122; 26.– Agostino PARAVICINI BAGLIANI, *Medicina e Scienze della natura alla corte dei papi nel Duecento*, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1991, pp. 42-43; 27.– I. PERI, *La Sicilia dopo il Vespro. Uomini, città e campagna 1282-1376*, Bari 1982, p. 88; 28.– Erhard Wolfram PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben, seine Werke, die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)*, I i II (Bibliotheca Franciscana 5 i 6), Dusseldorf, Verlag I. Schwann 1962 i 1964; 29.– Gian Luca POTESTÀ, *Storia e potere in Ubertino da Casale*, Milano, Vita e Pensiero, 1980; 30.– Pedro RAMIS, *Lectura del «Liber de civitate mundi» de Ramon Llull* (Universitas 2), Barcelona, PPU, 1992, p. 60; 31.– Marjorie REEVES, *The «Vaticinia de Summis Pontificibus»: A Question of Authority*, dins *Intellectual Life in the Middle Ages. Essays Presented to Margaret Gibson*, Londres, Ohio, The Hambledon Press, 1992, pp. 145-156³⁷; 32.– Josep Ignasi SARANYANA, Ana DE ZABALZA BEASCOECHEA, *De Arnau de Vilanova (†1311) a Cristóbal Colón (†1506)*, dins *Joaquín de Fiore y América*, Pamplona, Ediciones Eunat, 1992, pp. 115-121; 33.– Jill Rosemary WEBSTER, *Els menorets: the Franciscans in the realms of Aragons from St. Francis to the Black Death* (Studies and Texts 114), Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1993, pp. 216, 244-245, 251-252.

Obres espirituals i estudis. a) Manuscrits i edicions d'obres d'Arnau: 34.– Próspero BOFARULL Y MASCARÓ, *Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV)* (Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón XIII), Barcelona 1957 [reimprés a Barcelona 1973], pp. 208, 254, 257, 260, 270³⁸; 35.– José RUYSSCHAERT, *Nouvelles recherches au sujet de Pier Leoni, médecin de Laurent le Magnifique*, dins *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques* XLVI (1960) 53-54³⁹; 36.– F. A. UGOLINI, *Il canzoniere inedito di Cerverí di Girona*, dins *Memorie della Accademia nazionale dei Lincei. Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche* IV/II (1936) 543-544⁴⁰. b) Edicions de les *Constitucions...*: 37.– Francesco TESTA, *Capitula Regni Siciliae*, I, Palerm 1741, pp. 65-93. c) Estudis: 38.– Francesco SANTI, *Arnaldo da Villanova. Dal potere medico al non potere profetico*, dins Agostino PARAVICINI BAGLIANI e André VAUCHEZ (eds.), *Poteri carismatici e informali: chiesa e società medioevali*, Palerm, Sellerio, 1992, pp. 262-286.

Presentacions divulgadores: 39.– Hans-Georg BECK, Karl August FINK, Josef GLAZIK, Erwin ISERLOH, Hans WOLTER, *Die mittelalterliche Kirche. Zweiter Halbband: Vom kirchlichen Hochmittelalter bis zum Vorabend der Reformation* (Handbuch der

37. Recordem que l'any 1993, a Londres, va sortir una reedició actualitzada de l'obra d'aquesta autora, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages*.

38. Fragments del *De helemosina et sacrificio*. Vegeu Josep PERARNAU, *Fragments catalans...*

39. Notícia del Vat. lat. 5732.

40. *Ibid.* 3824.

Kirchengeschichte. Herausgegeben von Hubert JEDIN, Band III, Die mittelalterliche Kirche), Freiburg, Basilea, Viena, Ed. Herder, 1968, pp. 310 i 368; 40.– DICTIONNAIRE DES AUTEURS GRECS ET LATINS DU MOYEN ÂGE, *Arnaud de Villanova*, Brepols 1991, p. 78; 41.– Guillermo FRAILE, *Arnaldo de Villanova*, dins *Historia de la filosofía española. Desde la época romana hasta fines del siglo XVII*. Edición revisada y ultimada por Teófilo URDANOZ (Biblioteca de Autores Cristianos 327), Madrid 1971, pp. 196-199; 42.– Charles H. LOHR, *Arnald von Villanova*, dins *Lexikon für Theologie und Kirche*, I (A-Barcelona), Freiburg, Basilea, Roma, Viena, Ed. Herder, 1993, cols. 1015-1016; 43.– Josep TRUETA I RASPALL, *Arnau de Vilanova*, dins *L'esperit de Catalunya*, Mèxic, Institució de Cultura Catalana, 1959, pp. 72-79⁴¹.

Estudis i edicions d'obres mèdiques. a) Edicions: 44.– ARNALDI DE VILLANOVA, *Aphorismi de gradibus. Indices* instruxit Michael McVAUGH (Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia II), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1992; 45.– ARNALDI DE VILLANOVA, *Commentum in quasdā parabolas et alias aphorismorum series: Aphorismi particulares, Aphorismi de memoria, Aphorismi extravagantes*, ediderunt et praefationibus et commentariis catalanis hispanisque instruxerunt Juan A. PANIAGUA et Pedro GIL-SOTRES, adiuvantibus L. GARCIA-BALLESTER et E. FELIU (Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia VI.2), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona i Fundació Raimon Noguera, 1993⁴²; b) Estudis: 46.– Jole AGRIMI, Chiara CRISCIANI, *Savoir médical et anthropologie religieuse. Les représentations et les fonctions de la «vetula» (XIIIe-XVe siècles)*, dins *Annales* 48/5 (1993) 1281-1308; 47.– ASSOCIACIÓ GENERAL DE METGES DE LLINGUA CATALANA, de VILLANOVA, ARNALDUS, dins *Bibliografia medical de Catalunya. Inventari primer prés dels llibres antics i moderns presentats en l'exposició bibliogràfica anexa al segon congrés de metges de llengua catalana celebrat a Barcelona del 24 al 28 de juny de 1917*, Barcelona, Imprempta Elzeviriana, 1918, pp. 454-456; 48.– D. M. BAZELL, *Christian Diet: A Case Study Using Arnald of Villanova's «De esu carniū»*, Cambridge, Ms., Diss. Harvard University, Cambridge, Massachussets 1991, 471 pp.; 49.– Miguel CORDERO DEL CAMPILLO, *Arnald of Vilanova and the History of Parasitology*, dins *Com. 14th of the World Association for the Advancement of Veterinay Parasitology*, Cambridge 1993, p. 49; 50.– Miguel CORDERO DEL CAMPILLO, *Arnau de Vilanova ¿Parasitólogo?*, dins *Gaceta Médica de Bilbao*, núm. especial de Humanidades (1993) 11-16; 51.– Miguel CORDERO DEL CAMPILLO, *La Helminología en Arnaldo de Vilanova (1240?-1311)*, dins *Acta Parasitologica Portuguesa*, 1 (2) (1993) 17; 52.– DEL GUERRA, *De maximo secreto medicinae (un codice medico alchimico del sec. XV con scritti del XIII)*, dins *Bollettino Storico Pisano* serie 3, 20/21 (1951-1952) 108-176; 53.– Lola FERRÉ, *Las traducciones hebreas de la obra médica de Arnau de Vilanova*, dins *Actes. I Col·loqui d'Història dels Jueus a la Corona d'Aragó* (Quaderns de l'Institut 2), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992, pp. 191-197; 54.– Luis GARCÍA BALLESTER, Eduard FELIU, *Las relaciones intelectuales entre médicos y judíos cristianos: la traducción hebrea de las «Medica-*

41. Edició anglesa: *The Spirit of Catalonia*, Londres, Oxford University Press, 1946.

42. Recensió de Jole Agrimi dins *ATCA* 15 (1996) 590-595.

A l'edició d'aquestes obres mèdiques autèntiques podríem afegir-hi alguna edició d'obra pseudo-arnaldiana: E. MONTERO, «*Tractatus de sterilitate*». *Anónimo de Montpellier (s. XIV)*. (Atribuido a A. de Vilanova, R. de Moleris y J. de Turre) (Lingüística y Filología 16), Valladolid, Univesidad de Valladolid, Secretariado de Publicaciones, 1993, pp. 223.

tionis parabole» de Arnau de Vilanova, por Abraham Abigdor (ca. 1348), dins *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia* XLV (1993) 55-88; 55.– Ekkehard HLAWITSCHA, *Mittelalterliche Wunderdrogen traktate V «Wazzer der tugent trank der jugent»: Text- und überlieferungsgeschichtliche Untersuchungen zum Salbeitraktat* (Würzburger medizinhistorische Untersuchungen 49), Pattensen, H. Wellm 1990, 422 pp.; 56.– Danielle JACQUART, *Supplément au «Dictionnaire biographique des médecins en France au Moyen-Âge» de Ernest Wickerscheimer*, Ginebra 1979, pp. 29-31; 57.– D. JACQUART, C. THOMASSET, *L'amour héroïque à travers le traité d'Arnaud de Villeneuve*, dins *La folie et le corps*, París, éd. J. Céard, 1985, pp. 143-158; 58.– Michael McVAUGH, *The Births of Children of Jaume II*, dins *Medievalia* 6 (1986) 7-16; 59.– Massimo OLDONI, *Il colore dei «semplici»: verde Medioevo delle erbe*, dins *Gli erbari medievali tra scienza, simbolo, magia*. «Testi del VII Colloquio Medievale, Palermo, 5-6 maggio 1988», Palerm 1990, pp. 317-324; 60.– Juan A. PANIAGUA, *Arnau de Vilanova y la Medicina de su tiempo*, dins *En torno al 750 aniversario. Antecedentes y consecuencias de la conquista de Valencia*, València, Consell Valencià de Cultura, 1989, pp. 255-267; 61.– PATRIMOINE LITTÉRAIRE EUROPÉEN, *Le Moyen Âge de l'Oural à l'Atlantique, IVb. Littératures d'Europe Occidentale. Anthologie en langue française*, Brussel-les, De Boeck Université, 1993, XXXIV i 1166 pp.; 62.– Fernando SALMÓN, *La percepción sensorial y el «nuevo Galeno»*, dins *Actas del VII Congreso Internacional «Encuentro de las tres culturas: la ciencia en la España medieval»*, Granada 1991, 97-109; 63.– Fernando SALMÓN, *Las teorías de la visión en la medicina universitaria bajomedieval: estudio y edición crítica de «Arnaldi de Villanova, Comm. s. tract. Galeni de morbo et accidenti (Lib. IV)»*, Barcelona, Universitat Autònoma de Bellaterra, 1991; 64.– Fernando SALMÓN, *Los sentidos en el galenismo bajomedieval latino: la vista en la obra de Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)*, dins F. BUJOSA I HOMAR (et alii, eds.), *Actas del IX Congreso Nacional de Historia de la Medicina*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1991, pp. 1093-1109; 65.– Fernando SALMÓN, Luis GARCÍA BALLESTER, Jon ARRIZABALAGA, *La Casa de Salud Valdecilla: La introducción del Hospital contemporáneo en España. Origen y antecedentes*, Santander, Universidad de Cantabria, 1991; 66.– Melitta WEISS-AMER, *The Role of Medieval Physicians in the Diffusion of Culinary Recipes and Cooking Practices*, dins *Du manuscrit à la table. Essais sur la cuisine au Moyen Âge et répertoire des manuscrits médiévaux contenant des recettes culinaires*, Montreal, París, Les Presses de l'Université de Montréal-Champion-Slatkine, 1992, pp. 69-80.

Arnau de Vilanova alquimista: 67.– Antoine CALVET, *Alchimie et Joachimisme dans les «Alchimica» pseudo-arnaldiens*, dins *Alchimie et philosophie à la Renaissance*. «Actes du Colloque International de Tours (4-7 décembre 1991) réunis sous la direction de Jean-Claude MARGOLIN et Sylvain MATTON (De Pétrarque à Descartes, LVII)», París, Librairie Philosophique Vrin, 1993, pp. 93-107; 68.– Antoine CALVET, *L'alchimie d'Arnaud de Villeneuve*, dins *Terres médiévales*, París 1990, pp. 21-34; 69.– Antoine CALVET, *Le «De vita philosophorum» du pseudo-Arnaud de Villeneuve. Texte du manuscrit B.N. lat. 7817, édité et traduit*, dins *Chrysopæia IV* (1990-1991) 35-79; 70.– JUAN ESTEVA DE SAGRERA, *¿Ramón Llull y Arnau de Vilanova, alquimistas?*, dins *Medicamenta* 19 (1974) 129-138; 71.– J. GARCÍA FONT, *Historia de la alquimia en España*, Madrid 1976; 72.– Juan Antonio PANIAGUA, *Notas en torno a los escritos de alquimia atribuidos a Arnau de Vilanova*, dins *Archivo Iberoamericano de Historia de la Medicina y Antropología Médica* 11 (1959) 406-419; 73.– Jacques

PAYEN, Arnaud de Villeneuve et la version provençale du «Rosarius philosophorum», dins *Positions de Theses de l'École de Chartes*, 1957, pp. 105-106; 74.— J. F. PAYNE, *Arnold de Villa Nova on the therapeutic use of human blood*, dins *Janus* 8 (1903) 422-435 i 476-482; 75.— Michela PEREIRA, *Un tesoro inestimabile: elixir e «prolongatio vitae» nell'alchimia del '300*, dins *Micrologus* I (1993 = *I discorsi dei corpi*) 161-188; 76.— M. A. PILEGGI PERASSOLLO, *Fragmentos do universo cultural valenciano na montagem da obra alquimica de Arnaldo da Vilanova. Dissertação de mestrado*, Universidade de São Paulo 1992.

La polèmica escatològica: 77.— Robert E. LERNER, *The Medieval Return to the Thousand-Year Sabbath*, dins *The Apocalypse in the Middle Ages*. Edited by Richard K. EMMERSON and Bernard MCGUINN, Ithaca i Londres, Cornell University Press, 1992, pp. 51-71; 78.— Jaume MENSA I VALLS, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals, 1297-1305: anàlisi dels arguments i de les argumentacions*, I i II, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993, [edició en microfitxa] 600 i 394 pp.

ÍNDIX D'AUTORS DE LES FITXES BIBLIOGRÀFIQUES

ABULAFIA, David	XXXVIII	BOLLWEG, John August	XX
<i>Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova</i>	VI, VII	CALVET, Antoine	XXXI, XXXII, 67, 68, 69
AGRIMI, Jole	XXXVI, 46	CAMILLI, Giuliana	VII, XXXIII
ALFONSO-GOLDFARB, Ana Maria	XXIX	CARRERAS ARTAU, Joaquim	3, 4
ARNALDI DE VILLANOVA, cf. VILANOVA, Arnau de		CLARENO, Angelo	12
ARRIZABALAGA, Jon	65	COLOMER I POUS, Eusebi	VII
ASSOCIACIÓ GENERAL DE METGES DE LLENGUA CATALANA	47	CORDERO DEL CAMPILLO, Miguel	XXV, 49, 50, 51
AUW, Lídia von	8,9	COSTA, A.	13
BACKMANN, Clifford R.	10	COSTE, Jean	XXXIX
BAETHGEN, Friedrich	11	CRISCIANI, Chiara	XXXVI, XI., XLIV, 46
H. BARTHÈS	5	CRUZ CRUZ, Juan	XIV
BASSUT, Annette	11b	CUSATO, Michael	XXI
BATLLORI, Miquel	II,1	DAMIATA, Marino	14
BAZELL., Dianne M.	VII, 48	DEL GUERRA	52
BECK, Hans-Georg	39	DICTIONNAIRE DES AUTEURS GRECS ET LATINS DU MOYEN ÂGE	40
BESPÍN, M ^a Dolores	2	EDBURY, P. W.	15
BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero	34		

FELIU, Eduard	54	McVAUGH, Michael R.	VII, XXVII, 58
FERRÉ, Lola	53	MENSA I VALLS, Jaume	I, VI, VIII, XVII, XVIII, XXIII, XXIV, 78
FINK, Karl August	39	OLDONI, Massimo	59
FRAILE, Guillermo	41	ORFALI LEVI, Moisés	24, 25
FUSTER, Justo Pastor	7	PANIAGUA, Juan Antonio	IV, VII, XXVIII, 60, 72
GARCÍA BALLESTER, Lluís	VII, 54, 65	PARAVICINI BAGLIANI, Agostino	XLII, 26
GARCÍA FONT, J.	71	PATRIMOINE LITTÉRAIRE EUROPÉEN	61
GERWING, Manfred	XXII	PAYEN, Jacques	73
GIL-SOTRES, Pedro	XXVI	PAYNE, J. F.	74
GLAZIK, Josef	39	PERARNAU I ESPELT, Josep	VI, XII, XIX
GOUGUENHEIM, Sylvain	XLV	PEREIRA, Michela	VII, XLIII, 75
GREGORY, Tullio	16, 17	PERI, I.	27
GUADALAJARA MEDINA, José	XXXIV	PILEGGI PERASSOLLO, Maria A.	XXIX, 76
GUERRAU, Alain	XLI	PLATZECK, Erhard Wolfrang	28
HAUF, Albert	18	POTESTÀ, Gian Luca	VI, 29
HLAWITSCHA, Ekkehard	55	POU I MARTÍ, Josep M.	V
HOUSLEY, N. J.	19	PUIG I OLIVER, Jaume de	VI, IX
IMBACH, Ruedi	20	RAMIS, Pedro	30
ISERLOH, Erwin	39	REEVES, Marjorie	31
JACQUART, Danielle	56, 57	<i>Regestum Clementis Papae V</i>	6
JUAN ESTEVA DE SAGRERA	70	RUYSSCHAERT, José	35
KIESEWETTER, Andreas	21	SALMÓN, Fernando	VII, 62, 63, 64, 65
LERNER, Robert E.	22, 77	SÁNCHEZ SALOR, Eustaquio	VII
LOHR, Charles H.	42	SANS I TRAVÉ, Josep Maria	XLVI
LUBAC, Henri de	23	SANTI, Francesco	VI, X, XI, 38
MANSSELLI, Raoul	III	SARANYANA, Josep Ignasi	32
MARTÍ DE BARCELONA	XVI	SILEO, Leonardo	XXXV
MCGINN, Bernard, cf. MCGUINN, Bernard		SILVESTRA, Francesco	37
MCGUINN, Bernard	XXXVII	THOMASSET, C.	57
		TRIAS I TEIXIDOR, Anna	XXX
		TRUETA I RASPALL, Josep	43

UGOLINI, F. A.	36
VILANOVA, Arnau de	XIII, XV, 44, 45
WEBSTER, Jill Rosemary	33
WEISS-AMER, Melitta	66
WOLTER, Hans	39
ZABALZA BEASCOECHEA, Ana de	32
ZIEGLER, Joseph	VI, VII